

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ, ULUSLARARASI TİCARET ANA BİLİM
DALI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**TÜRKİYE'DE NARENCİYE İHRACATININ
GELİŞTİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Selim Baran Sakar

200019581

İstanbul, Eylül 2021

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ, ULUSLARARASI TİCARET ANA BİLİM
DALI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**TÜRKİYE'DE NARENCİYE İHRACATININ
GELİŞTİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Selim Baran Sakar

200019581

Danışman: Dr. Güldenur Çetin

İstanbul, Eylül 2021

ÖZET

Türkiye'nin sahip olduğu ekolojik şartlar doğrultusunda yetişmesi için uygun koşulların sağlandığı narenciye ürünleri, Türkiye'nin Dünya sıralamalarında yer almasını da sağlayıcı bir etkiye sahiptir. Uluslararası pazarlarda narenciyenin çok çeşitli kullanımı Türkiye'nin elinde bulundurduğu narenciye çeşitliliğini daha görünür kılmaktadır. Bu çalışma da Türkiye'nin uluslararası pazarda daha rekabetçi olabilmesini sağlamak, ihracatını geliştirebilecek hususları belirlemesine fırsat sağlamak için ortaya konulmuştur. Güncel raporlar ve literatürdeki çalışmalar ile narenciye ihracatını Türkiye ve dünya için ele almıştır. Özellikle Covid-19'un gelişi ile değişen piyasa mekanizmasını da göz önüne alarak, değişecek yeni dinamiklerin tahminlerine de yer vermiş ve Türkiye için olası çözümleri derlemeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Narenciye, ihracat, ithalat, rekabet gücü

ABSTRACT

Turkey's ecological conditions provide suitable conditions for the cultivation of citrus products. Thus, citrus products have the effect of ensuring that Turkey is included in the world rankings. The wide variety of use of citrus fruits in international markets also makes the citrus variety of Turkey more visible. This study has been put forward in order to enable Turkey to be more competitive in the international market and to provide an opportunity to determine the issues that can improve its exports. This study discussed the citrus export for Turkey and the world with current reports and researches in the literature. Especially considering the changing market mechanism with the case of Covid-19, it also included predictions of new dynamics to change and tried to compile possible solutions for Turkey.

Keywords: Citrus, export, import, competitiveness power

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLO LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	2
NARENCİYE SEKTÖRÜNE GENEL BAKIŞ	2
1.1 Narenciye'nin Tanımı ve Tarihi Kapsamı	2
1.2 Narenciye'nin Kapsamı	3
1.3 Dünya'da Narenciye Sektörü	4
1.3.1 Dünya'da Narenciye Alanı, Üretimi, Verimi ve Fiyatları	5
1.3.2 Dünya'da Narenciye Tüketimi	9
1.3.3 Dünya'da Narenciye Ticareti	10
1.3.4 Dünya'da 2020/21 Sezonu İçin Beklenti ve Tahminler	12
2. İKİNCİ BÖLÜM	22
NARENCİYE SEKTÖRÜNDE TÜRKİYE'NİN GÜNCEL DURUMU	22
2.1 Türkiye'de Narenciye Üretimi	22
2.2 Türkiye'de Narenciye Tüketimi	28
2.3 Türkiye'de Narenciye Ticareti	30
2.3.1 Türkiye'de Narenciye İhracatı	30
2.3.2 Türkiye'de Narenciye İthalatı	35
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	38
NARENCİYE SEKTÖRÜNDE TÜRKİYE'NİN REKABET GÜCÜ	38
2.4 Rekabet Gücü Kavramı	38
2.5 Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler	47
2.6 Türkiye'nin Narenciye Sektöründeki Rekabet Gücü	49
2.6.1 Türkiye'nin Narenciye Sektöründeki Rekabeti ile İlgili Literatür Taraması	50

2.6.2 Türkiye'nin Narenciyedeki Rekabeti için Öneriler	52
SONUÇ.....	57
KAYNAKÇA	60
EKLER.....	66
EK-1: Seçili Ülkelerde Üretim, Tedarik ve Dağıtım (1.000 Metrik Ton) - Taze Portakal	67
EK-2: Seçili Ülkelerde Üretim, Tedarik ve Dağıtım (1.000 Metrik Ton) - Portakal Suyu	69
EK-3: Seçili Ülkelerde Üretim, Tedarik ve Dağıtım (1.000 Metrik Ton) - Taze Mandalina	70
EK-4: Seçili Ülkelerde Üretim, Tedarik ve Dağıtım (1.000 Metrik Ton) - Taze Greyfurt	71
EK-5: Seçili Ülkelerde Üretim, Tedarik ve Dağıtım (1.000 Metrik Ton) - Taze Limon ..	72

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Dünya Narenciye Üretimi (Bin Ton)	5
Tablo 2: Dünya Narenciye Alanı (Bin Ha) ve Verimi (Ton/ha)	7
Tablo 3: Dünya’da Turunçgil Bazında Üretici Fiyatları (USD/Ton)	8
Tablo 4: Dünya’da Narenciye Tüketimi (Bin Ton)	9
Tablo 5: Dünya Narenciye İhracatı (Bin Ton)	10
Tablo 6: Dünya Narenciye İhracatında Ülkelerin Payları (% , 2019/20)	11
Tablo 7: Dünya Narenciye İthalatı (Bin Ton)	11
Tablo 8: Dünya Narenciye İthalatında Ülkelerin Payları (% , 2019/20)	12
Tablo 9: Türkiye Narenciye Üretimi (Ton, 2015-2019)	24
Tablo 10: Türkiye’de Narenciye Alanı (Bin Da) ve Meyve Ağacı Başına Verim (Kg)	25
Tablo 11: Türkiye Narenciye Tüketimi (Bin Ton, 2014-2019)	28
Tablo 12: Türkiye’nin Narenciye İhracatı (Ton)	30
Tablo 13: Türkiye'nin 2019 Yılında Narenciye İhraç Ettiği Ülkeler (Miktar-Ton ve Payları-%)	31
Tablo 14: Türkiye’nin Narenciye İthalatı (Ton)	35
Tablo 15: Türkiye'nin 2019 Yılında Narenciye İthal Ettiği Ülkeler (Miktar-Ton ve Payları-%)	36
Tablo 16: Ticari Rekabet Gücü Çerçevesi	42
Tablo 17: Ticari Rekabet Gücünü Ölçen Yöntemler	44

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Dünya Narenciye Üretiminde Ülkeler (% , 2019/20).....	6
Şekil 2: Küresel Portakal Üretimi ve 2020-2021 Sezon Tahmini.....	13
Şekil 3: Küresel Portakal Suyu Üretimi ve 2020-2021 Sezon Tahmini	14
Şekil 4: Küresel Mandalina Üretimi ve 2020-2021 Sezon Tahmini.....	14
Şekil 5: Küresel Mandalina Üretimi ve 2020-2021 Sezon Tahmini.....	15
Şekil 6: Küresel Mandalina Üretimi ve 2020-2021 Sezon Tahmini.....	16
Şekil 7: Türkiye'de İllere Göre Portakal Üretimi (% , 2019/20).....	23
Şekil 8: Türkiye'de İllere Göre Mandalina Üretimi (% , 2019/20).....	26
Şekil 9: Türkiye'de İllere Göre Limon Üretimi (% , 2019/20)	26
Şekil 10: Türkiye'de İllere Göre Limon Üretimi (% , 2019/20)	27
Şekil 11: Türkiye'nin Narenciye İhracatı (Ton)	31
Şekil 12: Türkiye'nin Narenciye İthalatı (Ton)	36
Şekil 13: Porter'ın Rekabetçi Elması.....	46

GİRİŞ

Küresel olarak bilinen narenciye (turunçgil ailesi), mandalina, tatlı veya acı portakal, limon, greyfurt gibi meyvelerden oluşmaktadır. Tüm narenciye çeşitleri, doğal aralığı Hindistan'ın kuzeydoğusundan güneybatı Çin'e ve Güneydoğu Asya anakarasına uzanan tropikal ve subtropikal Asya kökenlidir (Mai ve Girard, 2014, s.171)

Narenciye taksonomisi, türler arası melezleşme ve yüksek mutasyon sıklığı nedeniyle kıvrımlıdır. Bu nedenle narenciye türleri apomiktik olarak (yani eşeysiz olarak) veya vejetatif yayılma yoluyla çoğalabildiğinden, türler arası melezler farklı özelliklerini koruyabilmektedirler (Curk ve ark. 2016). Bu farklı çeşitlilikteki narenciye sektörü Dünya'da 2019 yılı itibariyle yaklaşık 10 milyon hektarlık alanda üretimi yapılmaktadır. Bu bağlamda dünyada toplamda 92 milyon ton narenciye üretimi gerçekleşmiştir. Türkiye bu üretim içerisinde yaklaşık %3'lük bir paya sahiptir (FAO, 2021).

Yaş meyve ve sebze sektörü üretim, tüketim ve dış ticaret açısından Türkiye ekonomisi için önemlidir. Meyve ve sebzeler her mevsim üretilmektedir ve Türkiye'nin farklı bölgelerinde farklı iklim yapılarına tabidir. Ancak narenciyeye uygun tarım alanlarının tamamı kullanılmadığı için Türkiye narenciye sektöründe rakiplerinin gerisinde kalmaktadır. Türkiye'ye rekabet üstünlüğü sağlayabilecek bir potansiyele sahip bu sektör için ihracatın geliştirilmesi büyük önem teşkil etmektedir. Bu sebeple bu çalışmanın amacı Türkiye'nin narenciye sektöründeki mevcut durumunu, dünya ile kıyaslandığında konumunu baz alarak ihracatının geliştirebileceği dinamikleri literatürdeki güncel çalışmalar ile belirlemektir. Çalışmanın amacı doğrultusunda öncelikle narenciye sektörüne genel bir giriş yapılarak, daha sonra bu sektörün rekabet gücü belirlenip, konu Türkiye özelinde incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NARENCİYE SEKTÖRÜNE GENEL BAKIŞ

Bu bölümde narenciye'nin öncelikle kısa tarihinden ve tanımından, içerdiği ürünlerden bahsedilip dünyadaki güncel durumu ile sektöre genel bir bakış sağlanacaktır.

1.1 Narenciye'nin Tanımı ve Tarihi Kapsamı

Narenciye, Rutaceae familyasının Aurantioideae alt familyasına ait önemli bir bitki grubunu içermektedir. Ticari önemi ve içerdiği C vitamini açısından zengin olan meyveleri sadece taze olarak tüketilmekle kalmamakta, aynı zamanda meyve sularına, reçellere, kozmetik ve tıbbi kullanım için yan ürünlere dönüştürülmektedir (Kundu vd., 2018; Singh vd., 2019). Narenciye dünyası o kadar geniş ve karmaşıktır ki, yetiştiriciliğinin ve kültürünün her yönü son derece kapsamlıdır.

Portakal gibi meyveler, Babil'deki Hint-Avrupa medeniyetinin başlangıcından bu yana, ilk büyük tek tanrılı din olan Yahudiliğin önemli bir parçası olana kadar tarımın gelişmesine eşlik etmiştir. Aslında her narenciye, çağlara ve büyük medeniyetlere şahittir. Ayrıca nerede yetiştirilirse yetiştirilsin, her zaman öyle bir merak uyandırmıştır ki; kısa sürede edebiyatın, sanatın, pazarların ve gastronominin kahramanları haline gelmişlerdir. Bu nedenle turuncu, Avrupa İslami tarım bilgisinin ve aynı zamanda Endülüs'e ve milattan sonra birinci milenyumun başında ve sonraki yüzyıllarda Sicilya'ya yayılan sevincin bir sembolüdür. Narenciye, bazı yönlerden İtalyan Rönesans'ının ve özellikle de Medici villalarının güzelliğinin ölümsüz sembolü haline gelmiştir. Della Robbia heykelleri ve Bartolomeo Bimbi tablolarında ve Botticelli tarafından ölümsüz kılınan sonsuz bir bahar yeri olarak İtalyan manzarası fikri narenciye tarafından iyi temsil edilmektedir. Tüm büyük Avrupa mahkemelerinde limonluk modası bir zorunluluk haline gelmiştir ve bu

gelenek, farklı bir şekilde de olsa, İtalya’da süs narenciye yetiştiriciliği mirasıyla devam etmektedir. 19. yüzyılda, Sicilya’dan gelen limonlar, yelkenlerin yerini alan buharlı denizcilikle birlikte dünya pazarlarına ulaşmıştır. Aynı şekilde, 19. yüzyılda Akdeniz mandalinası Palermo’nun Conca d’Oro vadisini (Sicilya) fethetmiş ve Cezayir’den Korsika’ya seyahat ederek dünya çapındaki tüm pazarlarda tanınır hale gelmiştir. Bu ürünleri, parfümleri ve çayları ile dünyanın büyük bir bölümünde ortak olan bergamot yetiştiriciliği takip etmektedir (Britz, 1974; Blench, 2005; Duarte vd., 2016).

1.2 Narenciye’nin Kapsamı

İlk başlıkta narenciye grubuna giren bazı meyvelerden çalışmanın ilk bölümünde bahsedilmiştir. Ancak bu bölümde konu biraz daha detaylı incelenecektir. Temelde “narenciye/turunçgil” genel bir terimdir. Tatlı portakallar, ekşi ve acı portakallar, limon (*Citrus limetta*), tatlı limon, sert limon, turunç, greyfurt, kumkuat, mandalina, bergamot narenciyelerden bazılarıdır (Sidana vd., 2013; Berk, 2016).

Narenciye, daha önce de belirtildiği gibi Rutaceae familyasından, 130 cins meyveyi içeren bir terime karşılık gelmektedir. Narenciye, yaprak dökmeyen aromatik bir çalı veya Güneydoğu Asya’ya özgü küçük ağaçlardır ve tüm dünyada subtropikal ve ılıman bölgelerde yetiştirilmektedir. Brezilya ve Güney Afrika Güney Yarım Küre’de olmasına rağmen, dünyadaki toplam narenciye üretiminin yaklaşık %70’i Kuzey Yarım Küre’de, özellikle Akdeniz bölgesinde ve Amerika Birleşik Devletleri’nde gerçekleştirilmektedir. Bu narenciyeler aşağıdaki gibi farklı gruplara ayrılmıştır (Waleed, 2019):

- **Tatlı Portakal (*Citrus sinensis*):** Göbek portakalı, kan portakalı ve Valencia portakalı dâhildir.
- **Ekşi portakal (*Citrus aurantium*):** Acı portakal ve çeşitlerini barındırmaktadır.
- **Mandalina (*Citrus reticulata*):** Bu grup sarı ve portakal kabuklu çeşitleri içermektedir. Bazı çeşitler Aralık ayı başlarında olgunlaşabilirken geç çıkan çeşitleri Ağustos veya Eylül aylarında hasat edilebilir.

- **Limon (Citrus limon):** Meyveler yıl boyunca olgunlaşmakta olup; bu grup Eureka, Lizbon ve Meyer limonlarını içermektedir.
- **Misket Limonu (Citrus aurantifolia):** Meksika limonu, Hint limonu, Tahiti limonu dâhil olmak üzere hasat edilen misket limonu tüm yıl boyunca olgunlaşmaktadır.
- **Diğer türler:** Ağaç kavunu, greyfurt, kumkuat, bergamot ve pomelo gibi çeşitler diğer türlere örnek olarak gösterilebilir.

Özellikle portakal ve greyfurt başta olmak üzere Kuzey Yarım Küre’de meyveler Aralık ortası ile Nisan ayları arasında olgunluk aşamasına ulaşmaktadır. Tüm narenciyeler, insan vücudu için hayati biyoaktif ilaçlar olarak faydalı olan fito kimyasalların değerli kaynağıdır. Fitokimyasallar narenciye sularında doğal olarak bulunmakta olup; fizyolojik fonksiyonlarda ve insan vücudunun metabolik değişiminde rol oynamaktadır (Waseem ve Rafia, 2019). Ayrıca narenciyeler ve meyve suyunun benzersiz bir temel besin değeri vardır. Bu besinler de çeşitli kronik hastalıklara karşı koruma sağlamaktadır (Lucker vd., 2002). Narenciyelerin antimikrobiyal, antiinflamatuvar, antiviral ve antikanser gibi potansiyel yararlarının yanı sıra narenciye suyu, diyabet hastalarına yardımcı olan daha düşük miktarda kolesterol içermektedir (Li vd., 2006). Tüm bu faydalarının yanı sıra kokuları ve içerdikleri çeşitli yararlı bileşenlerden dolayı aroma terapi ve kozmetik sektöründe de yaygın olarak kullanılmaktadırlar (Jung vd., 2004).

1.3 Dünya’da Narenciye Sektörü

Narenciye’nin dünya ülkelerinde üretim ve tüketiminin yanı sıra bu kavramlarla ilişkili üretim alanı, verimi ve fiyatı gibi hususlar bu bölümde aktarılacak olup ardından dünyada narenciye ithalatı ve ihracatında önde gelen ülkeler detaylı bir şekilde incelenecektir.

1.3.1 Dünya’da Narenciye Alanı, Üretimi, Verimi ve Fiyatları

USDA en son 2019/20 sezonuna dair verileri bildirmiş olup, toplamda dünya üzerinde 92 milyon ton narenciye üretimi yapılmıştır. Bu üretimin kırılımı aşağıdaki Tablo 1’de detaylı bir şekilde verilmiştir.

Tablo 1: Dünya Narenciye Üretimi (Bin Ton)

	Portakal	Mandalina	Limon	Greyfurt	Toplam
2015/2016	47.060	28.738	7.050	6.376	89.224
2016/2017	53.813	30.183	7.744	6.562	98.302
2017/2018	48.233	30.138	7.961	6.620	92.952
2018/2019	53.844	31.996	8.525	6.795	101.160
2019/2020	46.062	31.568	7.550	6.699	91.879

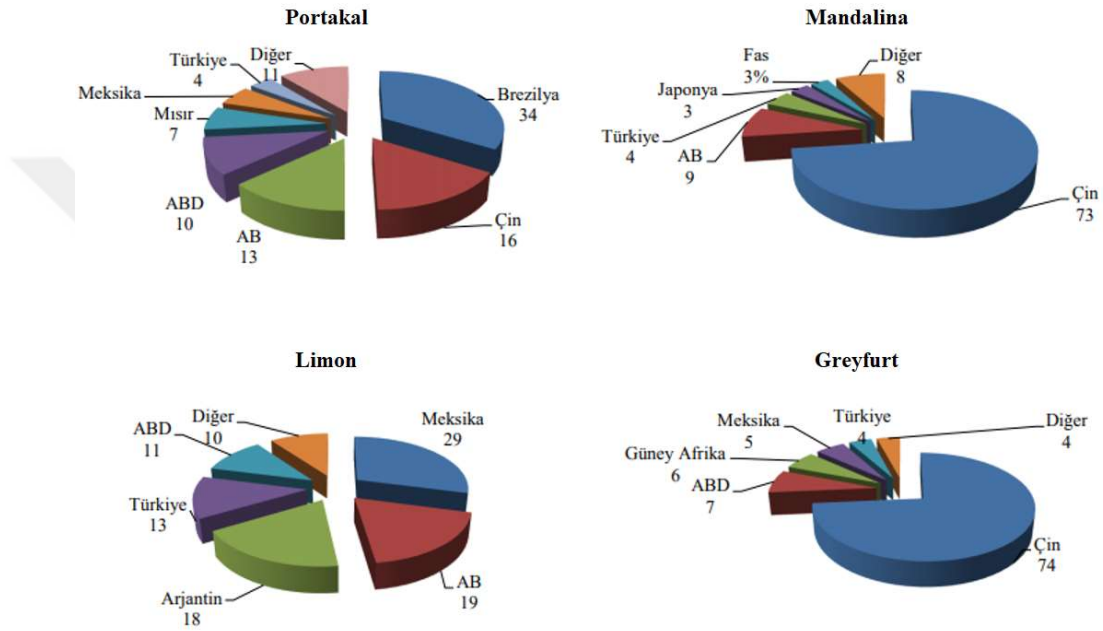
Kaynak: USDA’nın 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

Tablo 1’deki yıllık turunçgil üretim miktarlarına bakıldığında üretimin yaklaşık yarısını portakal sağlamaktadır. Bu önemli payın sebebi olarak ise meyve suyu endüstrisinin en çok tercih ettiği meyvenin portakal olması gösterilebilir (TEPGE, 2020). Üretim miktarının yıllar içinde gelişimine bakıldığında ise yıllık %3 lük bir üretim artışı olmakla birlikte, en fazla üretimi artan narenciye %10 ile mandalınadır. TEPGE (2020) mandalina üretimindeki artışın sebebini kolay soyulabilir meyve kategorisine olan talep artışına bağlamaktadır. Ayrıca Bostan Budak vd. (2016) portakal çeşitlerinde yeni ürünlerin ve üretim alanlarının yeniden düzenlenmesinin büyük üreticilerde ürün kaybı yarattığını öne sürerek portakal üretimindeki düşüşü buna bağlamaktadırlar.

Tablo 1 üzerinde ürün bazlı gösterilen narenciye üretimi Şekil 1 üzerinde de sadece son sezon için ülke bazında gösterilmiştir. Bu doğrultuda Brezilya, portakal üretiminde

(%34); Çin, mandalina (%73) ve greyfurt (%74) ve Meksika limon (%29) üretiminde ilk sıralarda yer almaktadır. Çin'in mandalina ve greyfurt üretiminde global narenciye sektörü için önemli katkıları bulunmaktadır. Bir başka ilgi çekici nokta da limon üretimi açısından uygun ekolojik yapıya sahip Türkiye'nin dünya limon üretiminde gerilerde kalmasıdır (%13).

Şekil 1: Dünya Narenciye Üretiminde Ülkeler (% , 2019/20)

Kaynak: Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

Üretim kadar önemli bir başka husus da bu narenciyeden alınan verimdir. Dolayısıyla narenciye üretiminin yapılabileceği alan bilgisi ile bu verim hesaplanabilir. FAO (2020) tarafından bildirilen dünyadaki narenciye alanı bilgisine dayanarak, 2018 yılında bu alan 9.8 milyon hektardır. Tablo 2 üzerinde bu alanın narenciye çeşidi bağlamında kırılımı verilmiştir.

Tablo 2: Dünya Narenciye Alanı (Bin Ha) ve Verimi (Ton/ha)

	2014		2015		2016		2017		2018	
	Alan	Verim	Alan	Verim	Alan	Verim	Alan	Verim	Alan	Verim
Greyfurt	319	26,1	354	25,0	360	24,9	333	27,0	374	25,1
Limon	1.018	15,6	1.058	16,0	1.052	16,4	1.089	16,0	1.267	15,3
Mandalina	2.371	13,1	2.522	13,1	2.495	12,9	2.507	13,0	3.639	9,5
Portakal	4.144	17,4	3.989	18,1	3.941	18,5	3.868	19,0	4.470	16,9

Kaynak: FAO (2020)'nin 2014-2018 yılı verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır.

Çevrimiçi:<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

Tablo 2 üzerindeki narenciye üretim alanı ve verimliliği ile ilgili detaylar neticesinde narenciye dikim alanındaki %24'lük bir artışın o yıl için hektar başına greyfurttan (25 ton), portakaldan (17 ton), limondan (15 ton) ve mandalinadan (10 ton) verim elde edilmiştir (TEPGE, 2020).

Dünya narenciye tüketimine geçmeden önce narenciye üretici fiyatları da bu bölümde incelenecektir. FAO (2020)'den alınan veriler neticesinde 2018 yılına dair üretici fiyatları ton bazında Tablo 3 üzerinde gösterilmektedir.

Tablo 3: Dünya’da Turunçgil Bazında Üretici Fiyatları (USD/Ton)

	Ülkeler	2014	2015	2016	2017	2018
Portakal	ABD	302,0	275,0	274,0	315,0	-
	Mısır	179,6	171	158	-	-
	Meksika	111,6	95,5	91,9	98,4	111,7
	Türkiye	278,7	222,8	193,2	185,3	162,4
	Güney Afrika	370,9	199,5	247,2	270,3	253,8
	Fas	305,7	327,7	394,6	322,9	376,1
Mandalina	Türkiye	302,2	225,0	207,9	200,1	169,2
	Japonya	1696,2	1778,7	2397,2	2384,0	2659,8
	Fas	318,8	303,1	366,0	308,5	284,5
	ABD	725,0	489,0	459,0	488,0	-
	Güney Afrika	798,0	496,9	491,8	502,0	538,3
	İsrail	903,6	785,7	848,1	940,4	861,1
Limon	Meksika	309,2	242,3	228,8	265,4	284,6
	Türkiye	408,2	362,3	449,1	405,1	292,6
	ABD	737,0	728,0	796,0	835,0	-
	Güney Afrika	690,7	584,1	562,3	560,5	505,9
	İsrail	865,9	731,7	1258,9	828,7	888,4
	Fas	474,6	646,2	615,9	704,7	713,8
Greyfurt	ABD	200,0	205,0	293,0	349,0	-
	Güney Afrika	274,1	308,6	353,5	185,5	396,2
	Meksika	113,9	110,8	117,5	137,7	148,6
	Türkiye	203,1	160,3	195,5	208,6	183,8
	İsrail	776,7	749,2	768,4	724,3	667,3
	İran	463,2	348,6	327,5	410,8	427,9

Kaynak: FAO (2020)’nin 2014-2018 yılı verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır.

Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

Tablo 3’e göre, Fas portakalda, Japonya mandalinada, İsrail ise hem limon hem de greyfurtta en yüksek üretici fiyatına sahiptir.

1.3.2 Dünya’da Narenciye Tüketimi

USDA (2020)’den alınan veriler doğrultusunda geçirilen son sezona (2019/20) dair taze narenciye tüketimi yaklaşık 70 milyon tondur. Üretimde ilk sırayı portakal alsa da, tüketimde ilk sırada %43 ile mandalina yer almaktadır. Portakal tüketimi %40 ile ikinci sıradır. Bunu sırasıyla greyfurt (%9) ve limon (%8) takip etmektedir (TEPGE, 2020). Mandalinanın bu çıkışı daha önceden de açıklandığı tüketici talebinin değişikliğidir. Farklı kitle ve yaş gruplarında tüketiminin de kolay olması sebebiyle daha çok mandalina tercih edilmektedir (Bostan Budak vd., 2016). Narenciye tüketimi ile ilgili ürün bazında yıllara göre değişim Tablo 4 üzerinde sayısal olarak gösterilmektedir.

Tablo 4: Dünya'da Narenciye Tüketimi (Bin Ton)

	Portakal	Mandalina	Limon	Greyfurt	Toplam
2015/2016	29.086	27.051	5.106	5.648	66.891
2016/2017	28.975	28.429	5.498	5.898	68.800
2017/2018	30.053	28.768	5.560	6.049	70.430
2018/2019	30.250	30.300	5.968	6.142	72.660
2019/2020	28.324	30.117	5.664	6.072	70.177

Kaynak: USDA’nın 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

2019/20 sezonundaki tüketimin ülkeler arasındaki dağılımı ise şu şekildedir (TEPGE, 2020):

- Portakal: Çin (%25), AB (%20) ve Brezilya (%20);
- Mandalina: Çin (%72) ve AB (%9);
- Limon: AB (%30), ABD (%24) ve Meksika (%20);
- Greyfurt: Çin (%78) ve AB (%7)’dir.

1.3.3 Dünya’da Narenciye Ticareti

Dünya’daki narenciye ticareti bu başlık altında ihracat ve ithalat bağlamında ayrı ayrı ele alınacaktır. Öncelikle ihracat değerlerine bakacak olursak; son sezonda (2019/20) 10 milyon ton narenciye ihracatı gerçekleşmiştir (TEPGE, 2020). Dünya narenciye ihracatının ürün bazında yıllara göre kırılımı Tablo 5’de sayısal değerler ile gösterilmektedir.

Tablo 5: Dünya Narenciye İhracatı (Bin Ton)

	Portakal	Mandalina	Limon	Greyfurt	Toplam
2015/2016	4.458	2.321	1.822	785	9.386
2016/2017	4.794	2.461	1.996	755	10.006
2017/2018	4.862	2.473	2.040	878	10.253
2018/2019	4.752	2.746	2.118	812	10.428
2019/2020	4.567	2.706	1.956	902	10.131

Kaynak: USDA’nın 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

Tablo 4’de yer alan değerler doğrultusunda, ihracatta da en çok tercih edilen portakaldır (%45) Portakal ihracatını ise sırasıyla mandalina (%27), limon (%19) ve greyfurt (%9) takip etmektedir. Sezonlar itibari ile de, narenciye’nin gıda dışında farklı alanlarda da kullanılması sonucu ihracat %8’lik bir artış yaşamıştır (TEPGE, 2020). Ürün bazında verilen ihracat tutarlarında asıl önemli nokta ihracatı hangi ülkelerin yaptığıdır. Tablo 6’da 2019/20 sezonunda dünya narenciye ihracatında önde gelen ülkeler her ürün için ayrı olarak görselleştirilmiştir.

Tablo 6: Dünya Narenciye İhracatında Ülkelerin Payları (% , 2019/20)

Portakal			Mandalina			Limon			Greyfurt		
Miktar		%	Miktar		%	Miktar		%	Miktar		%
Mısır	1.500	33	Türkiye	828	31	Meksika	755	39	Güney Af.	270	30
Güney Af.	1.280	28	Çin	710	26	Güney Af.	416	21	Çin	255	28
ABD	525	11	Fas	385	14	Türkiye	370	19	Türkiye	185	21
AB	310	7	Güney Af.	344	13	Arjantin	220	11	İsrail	75	8
Türkiye	274	6	AB	245	9	ABD	90	5	ABD	57	6
Diğer	678	15	Diğer	194	7	Diğer	105	5	Diğer	60	7
Dünya	4.567	100	Dünya	2.706	100	Dünya	1.956	100	Dünya	902	100

Kaynak: USDA'nın 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

İlk olarak, 4.5 milyon tonluk portakal ihracatında Mısır (%33), 2.7 milyon tonluk mandalina ihracatında Türkiye (%31), 1.9 milyon tonluk limon ihracatında Meksika (%39) ve son olarak 902 bin tonluk greyfurt ihracatında Güney Afrika (%30) ile önde gelmektedir. Bu çalışmanın dördüncü bölümünde Türkiye'nin narenciyedeki rekabet gücü incelenirken ülkelerin aldıkları paylar daha detaylı ve farklı bir perspektiften incelenecektir.

Dünya narenciye ticaretine ithalat verileri ile devam ettiğimizde karşımıza yine toplamda 10 milyon tonluk bir ithalat miktarı çıkmaktadır. Ürünlerin ithalatı da, ihracat oranları ile benzer şekilde bir dağılım yaşamaktadır (Tablo 7).

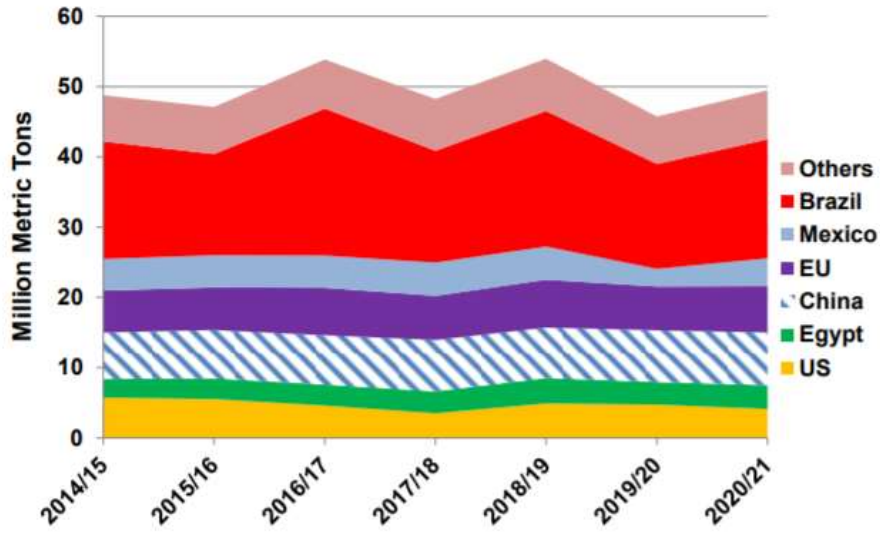
Tablo 7: Dünya Narenciye İthalatı (Bin Ton)

	Portakal	Mandalina	Limon	Greyfurt	Toplam
2015/2016	4.141	2.187	1.816	701	8.845
2016/2017	4.219	2.382	1.898	665	9.164
2017/2018	4.524	2.515	2.002	786	9.827
2018/2019	4.439	2.625	2.065	722	9.851
2019/2020	4.480	2.621	2.126	767	9.994

Kaynak: USDA'nın 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>

yükseleceği tahmin edilmektedir. Çünkü elverişli hava durumu Brezilya ve Meksika'da daha büyük mahsullere yol açarak Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki düşüşleri telafi etmektedir (Şekil 2). Buna bağlı olarak tüketim, işlenecek meyve ve taze ihracatın da daha yüksek olacağı tahmin edilmektedir (USDA, 2021)

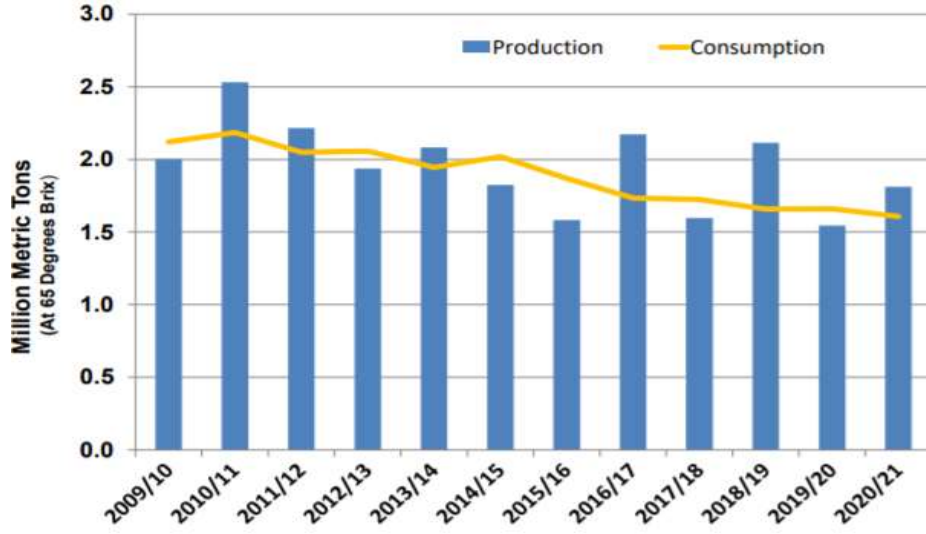
Şekil 2: Küresel Portakal Üretimi ve 2020-2021 Sezon Tahmini

Kaynak: USDA, 2021: Çevrimiçi: <https://www.fas.usda.gov/data/citrus-world-markets-and-trade>, Erişim Tarihi: 10.04.2021.

Portakal üretimine de bağlı olarak, 2020/21 için küresel portakal suyu üretimi de raporda ele alınmıştır. Brezilya ve Meksika'daki üretimin ABD'deki düşüşü fazlasıyla telafi etmesi nedeniyle %17 artarak 1.8 milyon tona çıkacağı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, küresel üretim genel olarak uzun vadeli bir düşüş içinde devam etmektedir. Benzer şekilde, küresel ihracatın Meksika'dan gelen toparlanma ile birlikte artması öngörülmesine rağmen, tüketimin uzun vadeli düşüşünü sürdüreceği raporun tahminleri arasındadır (Şekil 3).

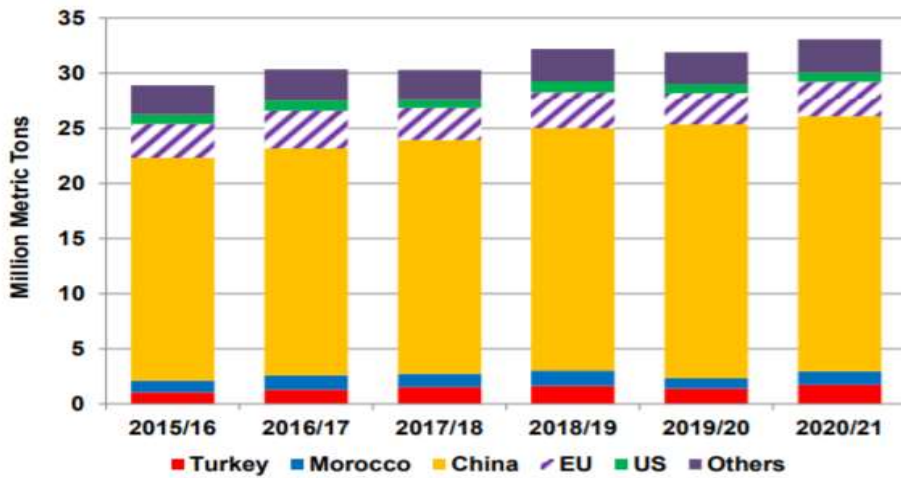
Şekil 3: Küresel Portakal Suyu Üretimi ve 2020-2021 Sezon Tahmini

Kaynak: USDA, 2021: Çevrimiçi: <https://www.fas.usda.gov/data/citrus-world-markets-and-trade>, Erişim Tarihi: 10.04.2021.

Portakal küresel narenciye sektöründe büyük bir yer kaplasa da diğer narenciyeler de raporda yer bulmaktadır. Örneğin; Mandalina/Mandarin için 2020-2021 için Çin, Avrupa Birliği, Fas ve Türkiye’deki büyük miktarlarda tedariklerle birlikte küresel üretimin 33.1 milyon tona kadar çıkacağı öngörülmektedir (Şekil 4). Arzdaki bu artışla birlikte mandalina tüketiminin ve ihracatının da artacağı ifade edilmiştir (USDA, 2021).

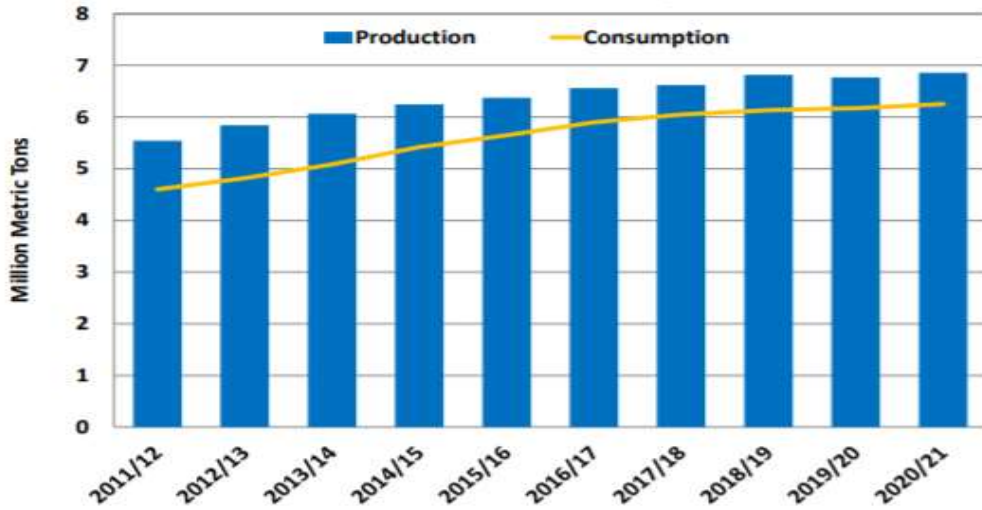
Şekil 4: Küresel Mandalina Üretimi ve 2020-2021 Sezon Tahmini

Kaynak: USDA, 2021: Çevrimiçi: <https://www.fas.usda.gov/data/citrus-world-markets-and-trade>, Erişim Tarihi: 10.04.2021.

Diğer bir narenciye çeşidi olan Greyfurt için ise raporun 2020-2021'deki tahmini olumlu hava koşulları ve Çin ve Meksika'daki genişleyen alan nedeniyle küresel üretimin rekor bir seviyeye ulaşacağı düşünülmektedir. Bu seviyenin 6,9 milyon ton greyfurt üretimi olacağı öngörülmektedir (Şekil 5). Greyfurtta yaşanan bu arzla birlikte küresel tüketimin de yeni bir rekor seviyeye ulaşacağı düşünülmektedir. Ayrıca 2020-2021 için greyfurtta ihracat beklentisi son 3 yılın en yüksek seviyesi olarak ifade edilmiştir (USDA, 2021).

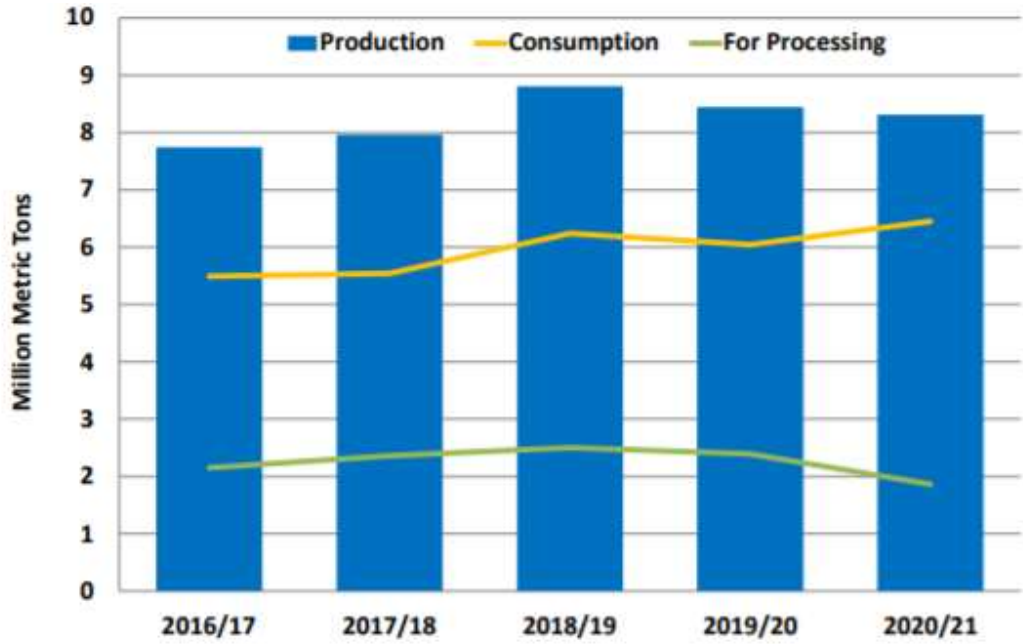
Şekil 5: Küresel Mandalina Üretimi ve 2020-2021 Sezon Tahmini

Kaynak: USDA, 2021: Çevrimiçi: <https://www.fas.usda.gov/data/citrus-world-markets-and-trade>, Erişim Tarihi: 10.04.2021.

Raporda diğer narenciyelerde artış yönlü bir tahmin olmakla birlikte limonda bir düşüş öngörülmektedir. Arjantin ve ABD'deki düşük limon üretiminin, AB ve Meksika'daki artışlarla fazlasıyla dengelediğinden, 2020- 2021'deki küresel üretimin 8,3 milyon tona düşeceği tahminler arasındadır (Şekil 6). Ayrıca küresel tüketim ve ihracatın, işleme için daha az meyve kullanılmasıyla artacağı da raporda ifade edilmektedir (USDA, 2021).

Şekil 6: Küresel Mandalina Üretimi ve 2020-2021 Sezon Tahmini

Kaynak: USDA, 2021: Çevrimiçi: <https://www.fas.usda.gov/data/citrus-world-markets-and-trade>, Erişim Tarihi: 10.04.2021.

İlgili raporda diğer detaylar ülke bağlamında tek tek ele alınmıştır. Çalışmanın devamında bu hususlar ifade edilecektir:

- **Brezilya:**

Brezilya’da beklenen olumlu hava, çiçeklenme ve meyve tutumuna bağlı olarak portakal üretiminin %14 bir artış ile 2021 sonunda 16.9 milyon tona ulaşması beklenmektedir. Brezilya’daki taze portakal tüketiminin sabit kalacağı, işleme için kullanılan portakalların ise 2,0 milyon ton artarak 12,2 milyona çıkacağı raporun diğer tahminleridir (USDA, 2021).

Brezilya’daki portakal üretiminin artması ile işlemeye hazır portakallarında da 1,2 milyon tona çıkacağı tahmin edilmektedir. Tüketim ve stoklar daha yüksek beklense de, ihracat tahminleri bir değişiklik öngörmemektedir. Brezilya’nın en büyük üretici olmaya

devam edeceği ve küresel portakal suyu ihracatının dörtte üçünü oluşturması beklenmektedir (USDA, 2021).

- **Meksika:**

2020 döneminde Meksika'daki kuraklık portakal mahsulünde büyük oranda azaltma yaşatsa da bu sene üretimin 4.0 milyon tona yükselmesi beklenmektedir. Ancak ilgili rapor; daha fazla malzemenin daha fazla tüketime ve işleme için daha fazla meyve kullanılmasına yol açacağını da ifade etmiştir (USDA, 2021).

Portakalda yaşanan bu duruma paralel olarak, yok olan portakal mahsulünün ardından işlenmek üzere mevcut portakallardaki artışla birlikte portakal suyu üretiminin iki katından fazla artarak 200.000 tona çıkması beklentisi bulunmaktadır. Ayrıca portakal suyu tüketim ve ihracatının da artması ve stokların değişmemesi öngörülmektedir (USDA, 2021).

Meksika'nın greyfurt üretiminin ise olumlu hava koşulları ve hasat edilen alandaki artış nedeniyle %8 bir artış ile 495.000 tona ulaşması tahmin edilmektedir. Greyfurt üretimin artmasıyla, tüketimin artması da beklenti dâhilindedir. Ayrıca rapor ihracatın düşeceği yönünde tahminlerini bildirmiştir. Yine olumlu hava koşulları sayesinde limon üretiminin de %6 artması ve 2,9 milyon tona çıkması öngörülmektedir. Limon arzının artması ile tüketim ve ihracatın artması düşünülmektedir (USDA, 2021).

- **Çin**

Çin'deki olumlu hava koşullarının portakal üretimine de yansıtacağı ve üretimin 7,5 milyon tona kadar çıkacağı tahmin edilmektedir. Üretimdeki artışla birlikte tüketim de artarken, işleme için daha az portakal kullanılması beklenmektedir. Çin'in portakalda ithalatı sabit kalacağı öngörülse de ithalat yaptığı tedarikçi ülkeler arasında Mısır, Güney Afrika, Avustralya, ABD ve AB olması düşünülmektedir (USDA, 2021).

Olumlu hava koşullarının Çin'deki bir başka narenciye grubu olan mandalinayı da iyi yönde etkilemesi beklenmektedir. 2020-2021 sezonu için mandalina üretim tahmini 23.1 milyon tondur. Mandalina arzında yaşanan artış sayesinde tüketim ve ihracatta da bir miktar artış düşünülmektedir. Çin, mandalinada küresel üretim ve tüketime hâkim

olmaya devam etmektedir. Mandalina küresel ihracatının dörtte birinden fazlasında Çin bulunmaktadır (USDA, 2021).

- **Avrupa Birliği (AB):**

Olumlu hava koşulları Avrupa Birliği'nde de portakal üretimini arttırıcı bir etken olarak ifade edilmektedir. Ayrıca İtalya'da yeni meyve bahçelerinin portakal üretimine başlamasıyla da hasat edilen alanda %6 artışın üretimi 6.6 milyon tona yükseleceği tahmin edilmektedir (USDA, 2021).

İşlenmeye hazır portakallardaki artışla birlikte, AB'deki portakal suyu üretiminin 88.000 tona çıkacağı tahmin edilmektedir. Portakal suyundaki daha yüksek üretimle düşük düşük ithalat dengelediğinden, tüketimin az da olsa arttığı ifade edilmiştir. Brezilya ise AB'nin en büyük tedarikçisi olmaya devam etmektedir (USDA, 2021).

Avrupa Birliği'ndeki mandalina üretimi de portakal gibi olumlu hava koşullarından artış ile etkilenmiştir. Bu artışın yaklaşık %10 olacağı ve mandalina için üretimin 3,1 milyon tona ulaşacağı raporda ifade edilmiştir. Mandalinadaki yüksek arzın, AB ithalatını düşüreceği, tüketim ve ihracatı da arttırması öngörülmektedir. Fas ve Güney Afrika'nın AB'nin önde gelen mandalina ihracatçıları olmaya devam etmesi de yine raporun beklentilerindedir (USDA, 2021).

Greyfurtta ise Avrupa Birliği üretiminin yine olumlu hava koşullarıyla birlikte 2020-2021 sezonu için 96.000 tona kadar çıkacağı düşünülmektedir. Bu artış yaşansa bile greyfurt üretimi AB'de hala son 10 yıl ortalamalarında düşük seyretmektedir. Greyfurtta yapılan yüksek ithalat, AB'nin tüketimini de arttırmaktadır (USDA, 2021).

Limon üretiminde ise Avrupa Birliği'nin hem olumlu hava koşulları hem de hasat alanındaki artış ile 1,6 milyon tona ulaşması beklenmektedir. Limon arzındaki bu artışın AB'deki tüketim ve ihracatı da arttıracağı, ancak ithalatın daha düşük seviyelere çekilmesini sağlayacağı ifade edilmiştir (USDA, 2021).

- **Amerika Birleşik Devletleri (ABD):**

Florida'daki portakal üretimin düşmesi ile portakalda ortalama %20 genel üretim düşüşü beklenirken ABD üretiminde de düşüşlerle birlikte portakal üretiminin 4.1 milyon

tana düşeceği öngörülmektedir. Portakal tüketiminde de bir daralma yaşanacağı düşünülse de genel anlamda üretimdeki düşüşü normalleştirebilmek için portakalın ithalat oranında artış öngörülmektedir (USDA, 2021).

İşleme için mevcut portakallardaki düşüşle birlikte portakal suyu üretiminin %16lık bir düşüş yaşayacağı ve 250.000 tona gerilemesi beklenmektedir. Portakal suyundaki düşük üretim ve yüksek ithalata rağmen stokların düşmesi tahmin edilmektedir (USDA, 2021).

Kaliforniya mandalinasındaki büyük mahsulün, ABD mandalina üretimini %5 artırarak 882.000 tona ulaşması öngörülmektedir. Mandalinadaki yüksek üretim ve rekor ithalat ile tüketimin de rekor bir seviyeye çıkacağı yine beklentiler içerisinde. Mandalinadaki talebin yükselmesi ile ABD mandalina ithalatı da son 10 yılda %10'u üzerinde bir artış yaşamıştır (USDA, 2021).

Kaliforniya ve Teksas'daki elverişli hava koşulları greyfurt üretiminde %6 artışı getireceği ve üretimin 512 bin tona çıkacağı tahminleri raporda yer almaktadır. Limonda ise Kaliforniya'nın mahsullerinin düşmesinin ABD'nin limon üretiminde %6'lık bir düşüşe yol açacağı ve seviyenin 940 bin tona gerileyeceği ifade edilmiştir yaşamıştır (USDA, 2021).

- **Türkiye:**

USDA (2021), Türkiye'deki sıcak hava ve kuvvetli rüzgârların çiçeklere zarar vermesi nedeniyle portakal üretiminde %20 düşüş yaşanacağı ve genel üretimin 1,4 milyon tona gerileyeceği ifade etmektedir. Mandalina için ise olumlu hava koşullarının olması ile üretimin % 25'lik artış sonucu 1,8 milyon tona ulaşması beklenmektedir. Mandalina arzının artması ile mandalina tüketimi ve ihracatında da buna paralel olarak bir artış yaşanması öngörülmektedir.

Greyfurt üretiminde ise hem olumlu hava koşulları hem de hasat edilen alandaki artışın, Türkiye'deki üretimi rekor bir seviyeye taşıyacağı tahmin edilmektedir (%7 artış ile 290 bin ton). Böylece greyfurtta Türkiye'nin rekor bir ihracat seviyesine ulaşabileceği ifade edilmektedir. Olumlu hava koşulları greyfurt ve mandalina dışında limon üretimini de olumlu etkilemektedir. Limon üretiminin 2020/21 sezonunda %5'lik artış ile 1 milyon

tona yükselmesi beklentisi vardır. Rapor limon tüketiminde az da olsa bir düşme beklemekte ve Türkiye'nin bu artan mahsulü ihracat ile değerlendireceğini öngörmektedir (USDA, 2021).

Ulusal yayınlarda da yer alan bilgiler 2020/21 döneminde Türkiye'deki toplam narenciye üretiminin çiçeklenme dönemi olan Mayıs 2020'de sıcak hava koşulları nedeniyle azalacağı yönündedir. Narenciye için çiftlik kapısı satış fiyatları önemli ölçüde artmazken, yakıt, gübre, işçilik maliyetleri gibi üretim maliyetleri önemli ölçüde artmıştır. Ayrıca, komşu ülkelerle yaşanan lojistik sorun ve Suudi Arabistan'ın Türk ürünlerine uyguladığı yaptırımlar nedeniyle 2020/21 sezonunda beklenen narenciye ihracatı gerçekleştirilemeyecektir (Duyum,2020).

- **Güney Afrika:**

Beklenen normal hava koşulları, yüksek verimli ve geç olgunlaşan çeşitlerin yeni ekimleri ile hasat edilen alandaki artış ve iyileştirilmiş su yönetimi nedeniyle Güney Afrika portakal üretiminin %3 artış ile 1,7 milyon tona çıkması raporun öngörüsüdür. Ayrıca Güney Afrika'daki ihracatın 1,3 milyon tona kadar çıkacağı ve küresel ticaretin dörtte birinden fazlasını oluşturacağı tahmin edilmektedir. Bu bağlamda AB'nin, ihracatın üçte birinden fazlasını oluşturan Güney Afrika'nın en büyük pazarı olarak kalması beklentisi bulunmaktadır.

Greyfurt üretiminde ise yine olumlu hava koşullarının üretimi 360 bin tona çıkarması beklenmektedir. Buna bağlı olarak greyfurt tüketim ve ihracatın artış göstermesi ifade edilmiştir (USDA, 2021).

Güney Afrika'nın limon üretiminin de hem olumlu hava koşulları hem de daha fazla hasat alanı sayesinde %2'lik bir artış ile Güney Afrika için rekor bir seviyeye (670 bin ton) geleceği tahmin edilmektedir. Limonda artan arzın da son 7 yıldır olduğu gibi tüketimi arttırarak, yine rekor bir seviyeye ulaştıracağı ifade edilmiştir. Rapor sadece üretim ve tüketimde değil, limon ihracatında da rekor bir seviyeye işaret etmektedir (USDA, 2021).

- **Diğer:**

Mısır'da portakal hasat edilen alandaki artış ve olumlu hava koşulları üretimde arttırıcı bir güç olarak görülmektedir. Raporun 2021 sezonu için tahminleri Mısır'daki portakal üretiminin 200 bin ton artarak 3.4 milyon tona ulaşmasıdır. Mısır'ın en büyük ihracat pazarlarının da AB, Rusya, Suudi Arabistan ve Çin olarak kalması beklenmektedir (USDA, 2021).

Fas'ın elverişli hava koşulları ve yeni meyve bahçelerinin üretime başlamasıyla artan alan nedeniyle portakal üretimin üçte birden fazla bir artışla yaklaşık 1,1 milyon tona yükselmesi öngörüsü bulunmaktadır. Mandalina üretiminde ise çiçeklenme ve meyve tutumu sırasındaki elverişli hava koşulları nedeniyle seviyenin %30'lık artış ile 1,2 milyona ulaşması tahmin edilmektedir. Mandalinadaki çıktının fazla olması ile tüketimin ve ihracatın da artması beklenmektedir (USDA, 2021).

Raporda limon üretiminde öne çıkan ülkelerden biri de Arjantin'dir. Arjantin limon üretiminin olumsuz hava koşulları nedeniyle düşeceği ifade edilmiştir. Üretimin yaklaşık %30 düşüşle 1 milyon ton seviyesine gerilemesi beklenmektedir (USDA, 2021).

İKİNCİ BÖLÜM

NARENCİYE SEKTÖRÜNDE TÜRKİYE’NİN GÜNCEL DURUMU

Türk narenciye sektörü, Akdeniz meyve sineği sorununa ve sert hava koşullarına rağmen 2018/19 sezonunu verimli bitirdiğini ifade etmiştir. Bu olumsuz faktörleri azaltmak ve ihracat reddi ile karşılaşmamak için Türk üreticiler ürünlerini normalden daha erken hasat etmeye başlamışlardır. Neredeyse tamamen döviz kurlarına bağlı olan yüksek girdi maliyetleri gibi diğer faktörler de üretimi etkilemiştir. Ayrıca Covid-19 pandemisi C vitaminine olan ilgiyi arttırdığından tüketim tarafında da hareketlenme yaşanmıştır. Tüm bu güncel gelişmelerle birlikte bu bölüm Türkiye’de narenciye sektörünün yapısını, güncel durumunu, beklentilerini ifade etmek için oluşturulmuştur.

2.1 Türkiye’de Narenciye Üretimi

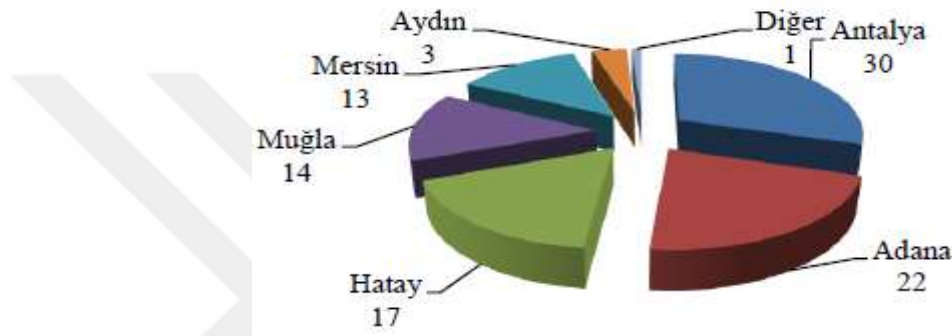
Son sezonda Türkiye’deki narenciye üretimi 2019 başında bir azalma ile başlamış ancak 2020’de tekrar artış göstermiştir. 4.3 milyon tonluk üretimin %40’ı portakala, %33’ü mandalinaya, %22’si limona ve %6’sı ise greyfurta aittir.

Türkiye 2018/19 sezonunda 1,9 milyon ton portakal üretmiştir (Tablo 9). Akdeniz meyve sineği, zararlı sineklere maruz kalmamak için ürünlerini normalden çok daha erken hasat edip satmayı planlayan üreticilerin en büyük endişesi olmaya devam etmektedir. Ek olarak, üreticiler yüksek üretim maliyetlerini telafi edemeyecek kadar düşük olan çiftlik kapısı fiyatlarıyla mücadele ederken, gübre, yakıt ve böcek ilacı gibi girdi maliyetleri hala çok yüksek kabul edilmektedir. 2020/21 sezonunda, sıcak hava koşulları ve çiçeklere zarar veren kuzey rüzgârları nedeniyle portakal veriminin %20 azalarak 1,36 milyon tona düşeceği tahmin edilmektedir. Çünkü Mayıs 2020’de hava sıcaklığı normallerin üzerinde olduğundan portakal çiçekleri de bundan zarar

görmüşlerdir. 2019/20 sezonunda 1,7 milyon ton (Tablo 9) olan verimle karşılaştırıldığında, 2020/21 sezonunda kayıplar ve tonaj sorunları beklenmektedir.

Türkiye’de son 3 yıldır meyve bahçelerinin sayısı azalmaktadır. Ancak bu düşüş en çok Washington ve Yafa çeşitlerinin bahçelerinde görülürken, diğer çeşitlere ait bahçelerde ihracat talebine bağlı olarak artış görülmektedir. Portakal üretiminde son sezon önde gelen iller arasında Antalya (%30), Adana (%22) ve Hatay (%17) gelmektedir (Şekil 7).

Şekil 7: Türkiye’de İllere Göre Portakal Üretimi (% , 2019/20)

Kaynak: USDA’nın 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

2020/21 sezonunda işleme tesislerine yetersiz portakal tedariki nedeniyle 2019/20 sezonu ile aynı olan portakal suyu üretiminin (9.500 ton) olacağı olarak tahmin edilmektedir. İşleme tesislerine gönderilen portakal miktarı 105.000 tona yükselmiştir. Türk meyve işleme endüstrisi hala gelişme aşamasındadır ve endüstriyi geliştirmek için devlet desteği aramaktadır. Türkiye’de meyve suyu olarak en çok işlenen meyveler arasında daha fazla nektar ürünleri gelmekle birlikte portakala olan talep son dönemlerde artış göstermiştir. Ancak yine de Türkiye’de toplam meyve suyu tüketiminin yılda 10 litre olduğu tahmin edilmektedir ki bu Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında çok düşük kabul edilmektedir.

Tablo 9: Türkiye Narenciye Üretimi (Ton, 2015-2019)

ÜRÜN	ÜRETİM (TON)				
	2015	2016	2017	2018	2019
Portakal (Washington)	1.350.600	1.358.100	1.447.971	1.395.550	1.242.000
Portakal (Yafa)	70.638	71.300	71.750	72.300	57.000
Portakal (Diğer)	395.560	420.600	430.279	432.150	401.000
Toplam Portakal	1.816.798	1.850.000	1.950.000	1.900.000	1.700.000
Mandalina (Satsuma)	725.880	795.050	817.158	853.340	681.000
Mandalina (Klemantin)	83.550	95.480	100.025	105.300	90.000
Mandalina (King)	6.365	5.950	5.564	5.810	5.000
Mandalina (Diğer)	340.570	440.557	627.722	685.550	624.000
Toplam Mandalina	1.156.365	1.337.037	1.550.469	1.650.000	1.400.000
Limon	750.550	850.600	1.007.133	1.100.000	950.000
Greyfurt	250.025	253.120	260.000	250.000	249.185
Turunç	2.135	2.250	2.124	2.052	2.230
TOPLAM	3.975.873	4.293.007	4.769.726	4.902.052	4.301.415

Kaynak: USDA'nın 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

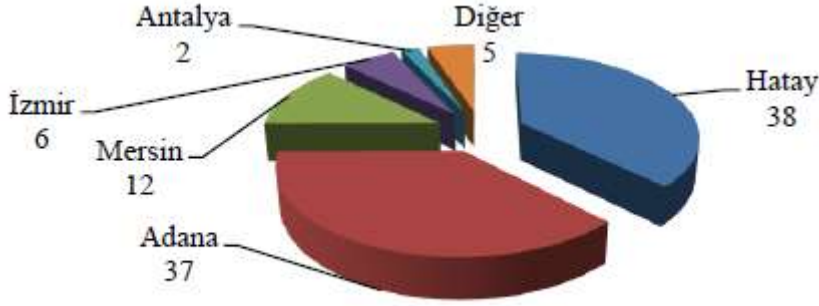
Tablo 10: Türkiye'de Narenciye Alanı (Bin Da) ve Meyve Ağacı Başına Verim (Kg)

	2015		2016		2017		2018		2019	
	Alan	Verim	Alan	Verim	Alan	Verim	Alan	Verim	Alan	Verim
Toplam Portakal	543	-	527	-	513	-	508	-	502	-
Portakal (Washington)	390	132	375	136	366	154	355	149	348	134
Portakal (Yafa)	20	115	19	124	18	130	18	136	18	110
Portakal (Diğer)	133	123	132	126	130	137	135	134	137	125
Toplam Mandalina	435	-	466	-	507	-	516	-	536	-
Mandalina (Satsuma)	227	108	234	110	243	112	243	115	249	91
Mandalina (Klemantin)	28	102	28	106	30	107	31	114	30	95
Mandalina (King)	2	113	2	116	2	106	2	113	2	93
Mandalina (Diğer)	178	81	202	86	232	106	240	114	255	93
Limon	286	107	300	96	324	121	359	126	402	97
Greyfurt	63	174	62	181	54	200	52	200	52	203
Turunç	0,2	37	0,1	40	0,1	39	0,0	39	0,0	41
TOPLAM	1.327	-	1.355	-	1.398	-	1.435	-	1.492	-

Kaynak: USDA'nın 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

2020/21 sezonunda, uygun yağmur ve sıcaklık zamanlaması nedeniyle mandalina üretiminin %25 artarak 1,75 milyon tona çıkması beklentilerdendir. Bu artış olurken, üreticiler kalitede bir düşüş beklememektedirler. Öte yandan Satsuma ve Okitsu gibi erkenci mandalina çeşitlerinden bazıları Mayıs 2020'de sıcak hava koşullarından etkilendi ancak üreticiler bunun toplam üretimi önemli ölçüde etkilemeyeceğine inanmaktadır. Üreticilere göre, 2020/21 sezonunda iç tüketim ve ihracat taleplerini karşılayacak yeterli üretim beklenmektedir. 2019/20 sezonunda, ağaçların çiçeklenme dönemindeki donma koşulları ve şiddetli fırtınalar nedeniyle bir önceki sezondan daha düşük olan mandalina üretimi 1,4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2018/19 mandalina üretimi 1,65 milyon tona ulaşmıştır (Tablo 9). Türk üreticiler, yeni çeşitlerin (Nova, Murkott, Fremont) ihracatının daha karlı olduğuna inandıkları için yeni mandalina çeşitlerine yönelmektedirler. Mandalinaların çoğu taze tüketilmekte olup, satsuma çeşidi yurt içinde en çok tercih edilen çeşittir. Mandalina üretiminde önde gelen iller arasında Hatay (%38), Adana (%37) ve Mersin (%12) gelmektedir (Şekil 8).

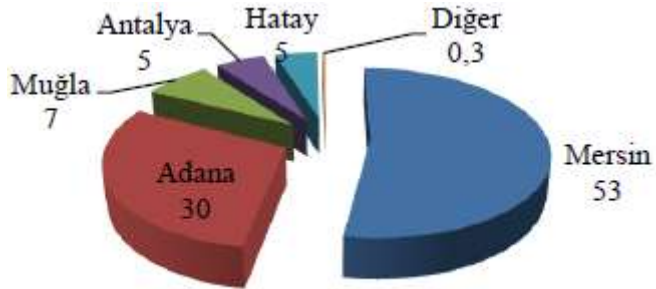
Şekil 8: Türkiye'de İllere Göre Mandalina Üretimi (% , 2019/20)

Kaynak: USDA'nın 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

Mayıs 2019'daki aşırı sıcak hava koşullarının toplam limon üretimini o yıl etkilememiştir. Ancak 2020/21 sezonunda üretimin 1 milyon tona yükselmesi beklenmektedir. Son sezonda ise üretimin neredeyse yarısı Mersin (%53)'den gelmektedir. Mersin'deki üretimi %30 ile Adana takip etmektedir (Şekil 9).

Şekil 9: Türkiye'de İllere Göre Limon Üretimi (% , 2019/20)

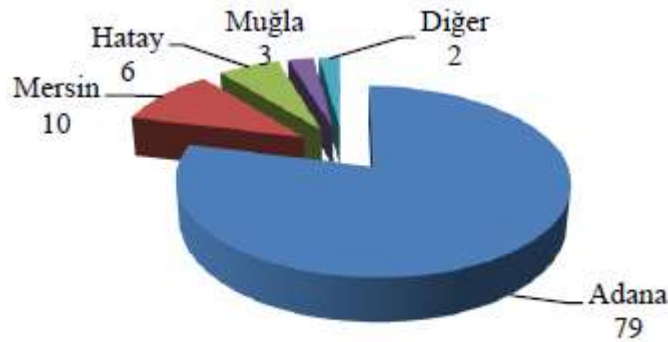

Kaynak: USDA'nın 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

Olumsuz hava koşulları limon çeşitlerini farklı şekillerde etkilemiştir. Meyer limonları, çiçeklenme mevsimi normalde Haziran ayında olduğu için çoğunlukla zarar görmemektedir. Interdonato çeşidi ise geçtiğimiz ilkbaharda kötü hava koşullarından etkilenmiştir. Türkiye’de en çok ihraç edilen limon çeşidi Interdonato iken, Meyer çeşidi de yurt içinde tüketilmekte ve ihraç edilmektedir. 2019/20 limon üretimi, bir önceki sezonun sonundaki fırtınalar ve şiddetli yağmurlar ağaçların erken çiçek açmasına neden olduğu için 2018/19 sezonuna (1.1 milyon ton) göre %13 daha düşük olan 950 bin ton olarak gerçekleşmiştir (Tablo 9). Türkiye'deki limon üreticilerinin bildirdiği başlıca sorunlar ise hastalık ve zararlılar, gübre ve kimyasallar gibi girdi maliyetleri, ağaç budama işçilik maliyetleri, ürün kalitesi ve pazarlamadır. Bir diğer önemli sorun ise ihracat için limonları soğuk hava deposunda tutma mücadelesidir. Çünkü depolama maliyetleri pahalı olduğundan, üreticiler bazen geçici çözümler kullanmaktadır. Örneğin Kapadokya Ürgüp’teki üreticiler limon depolamak için mağaraları kullanmaktadırlar.

2020/21 sezonunda, çiçeklenme dönemindeki olumlu hava koşulları nedeniyle greyfurt üretiminin bir önceki sezona göre %7’lik artış ile 290 bin ton olması tahmin edilmektedir. 2019/20 sezonunda greyfurt üretimi 250 bin tona ulaşmıştır (Tablo 9). Greyfurt üretiminde ise Adana %79 ile Türkiye üretiminin çoğunu üstlenmektedir. Adana’yı %10 ile Mersin takip etmektedir (Şekil 10).

Şekil 10: Türkiye'de İllere Göre Greyfurt Üretimi (% , 2019/20)

Kaynak: USDA’nın 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

2.2 Türkiye’de Narenciye Tüketimi

Türkiye’de yaklaşık 2.6 milyon ton olan narenciye tüketiminin %43’ü portakal, %34’ü mandalina, %19’u limon ve %3’ü greyfurtta gelmektedir (Tablo 11). 2020/21 sezonunda, düşük üretim beklentilerine paralel olarak portakal tüketiminin 1 milyon tona düşmesi beklenmektedir.

Tablo 11: Türkiye Narenciye Tüketimi (Bin Ton, 2014-2019)

	Portakal	Mandalina	Limon	Greyfurt	Toplam
2014/2015	1.336	405	250	69	2.061
2015/2016	1.240	540	272	45	2.097
2016/2017	1.131	580	332	109	2.152
2017/2018	874	725	377	49	2.024
2018/2019	1.105	882	497	89	2.573

Kaynak: USDA’nın 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

Portakal arzındaki düşüş ve yüksek piyasa fiyatları nedeniyle tüketim son üç yıldır azalış seyrindedir. Meyve bahçelerindeki üretim fiyatı (0,5-1 TL arası), toptancı hallerine satış fiyatı ile şehirlerdeki süpermarketlerdeki piyasa fiyatı arasındaki farkın çok büyük olduğu değerlendirilmektedir. Market zincirindeki birden fazla paydaş nedeniyle, birçok emtia gibi portakalın süpermarketlerdeki piyasa fiyatı da artmaktadır. 2019/20 sezonunda ise Covid-19 pandemisi ile tüketicilerden gelen yüksek talep portakal fiyatları yüzde 50 arttırmıştır. 2020/21 sezonunda düşük tonaj sorunu nedeniyle portakal fiyatlarının %10 ile %60 arasında artması beklenmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’na göre, 2020 yılında bahçe kapısı fiyatları bir önceki sezona göre sadece %10 artarken, süpermarketlerdeki müşteri fiyatları 2020’de bir önceki sezona göre %30-40 artış yaşamıştır.

Mandalinada ise 2019/20 sezonunda tüketim 602 bin ton idi. Çiftçi toptan satış fiyatları ile perakende piyasa fiyatları arasındaki fark ise çiftçiler için bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. 2020/21 sezonunda daha yüksek üretim nedeniyle Türkiye'nin iç mandalina tüketiminin artacağı tahmin edilmektedir.

Son zamanlarda Çukurova-Adana bölgelerindeki birçok limon üreticisi, ürettikleri çeşidin daha önce yüksek piyasa fiyatları nedeniyle narenciye bahçelerini, ağırlıklı olarak limon ağaçlarına dönüştürmüştür. Ancak, arz hacmindeki keskin artış nedeniyle Meyer limonlarının çiftlik kapısı fiyatları keskin bir şekilde düşmüştür. Bu durumda da üreticiler artık limon bahçelerini pamuk veya muz gibi diğer ürünlere dönüştürmeyi planlamaktadırlar. Düşük üretici fiyatlarının aksine, limonu pazarlama sürecinde paketlenme, nakliye ve işçilik gibi maliyetler nedeniyle süpermarket fiyatları belirgin şekilde artmıştır. Daha yüksek piyasa fiyatları ile 2020/21 sezonunda limon tüketiminin 513 bin tona düşmesi tahmin edilmektedir. Pandemi zamanında limon hasat mevsimi başlamadığı için Covid-19 pandemisi limon üretimini etkilememiştir. Tarım üreticileri de ülke genelinde zorunlu sokağa çıkma yasağının dışında tutulmuştur. Ancak üretici fiyatları 2020 Şubat ayında bir önceki yılın Şubat ayına göre %60 artışla 1,95 TL/kg'a yükselmiştir.

Diğer narenciye ürünlerinde olduğu gibi greyfurtta da üretim maliyetleri yüksek olduğundan, üreticiler meyve bahçelerinden toptancı hallerine satış fiyatlarından memnun değildir. Ayrıca Türkiye'de greyfurtta iç talep çok az olduğundan, meyve daha çok taze sıkılmış meyve suyu olarak tüketilmektedir. 2020/21'de Türkiye'nin greyfurt tüketiminin 91 bin ton ile biraz daha yüksek olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca Covid-19 pandemisinin yayılmasının ardından C vitamini içeriği yüksek meyvelere iç piyasadan gelen talebin artması nedeniyle bu yıl greyfurt piyasa fiyatları da artış göstermiştir.

2.3 Türkiye’de Narenciye Ticareti

Türkiye’de narenciye ticareti ihracat ve ithalat olmak üzere iki başlıkta incelenecektir. Her iki başlıkta verilen geçmiş veriler ve tahminler konunun detaylandırılmasını sağlayacaktır.

2.3.1 Türkiye’de Narenciye İhracatı

Narenciyelerin her biri ile ilgili özellikli durumlardan bahsetmeden önce aşağıdaki tabloda narenciye ihracatının genel görünümü verilmiştir.

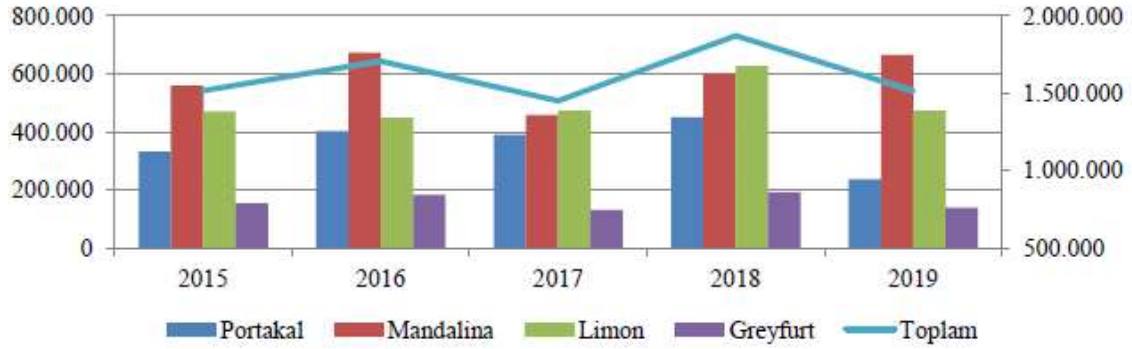
Tablo 12: Türkiye’nin Narenciye İhracatı (Ton)

	Portakal	Mandalina	Limon	Greyfurt	Toplam
2015	331.913	559.886	471.044	153.697	1.516.539
2016	402.949	672.664	448.781	182.303	1.706.697
2017	390.290	457.271	472.481	130.443	1.450.485
2018	449.873	601.137	627.324	193.130	1.871.464
2019	236.326	665.388	472.818	139.249	1.513.781

Kaynak: USDA’nın 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

Tablo 12’ye göre Türkiye yıllar içinde dalgalı bir ihracat miktarı yaşamıştır. İhracatının çoğunluğu (%44) mandalinaya ait olan Türkiye, son 5 yılda ürün bazında çok fazla değişimi yaşamamıştır. Ancak portakal ihracatında yaklaşık %30’luk bir azalma göze çarpmaktadır. Bunun detayı bu bölümün ilerleyen paragraflarda irdelenecektir. Ürün bazında değişimleri daha net görebilmek için Şekil 11’den faydalanılacaktır.

Şekil 11: Türkiye'nin Narenciye İhracatı (Ton)

Kaynak: USDA'nın 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

Şekil 11'de de görüldüğü üzere portakal ihracatında 2019 yılına geçerken yalanan düşüşe rağmen, mandalina da 2017'den itibaren süregelen ihracat artışı daha da öne çıkmaktadır. Greyfurt ihracatı ise yıllar içinde neredeyse aynı düzeyde devam etmektedir. Bu ihracat tutarındaki dalgalanmanın ihracatın yapıldığı ülkelerde bir değişim yaratıp yaratmadığı ise Tablo 13 aracılığı ile aktarılacaktır.

Tablo 13: Türkiye'nin 2019 Yılında Narenciye İhraç Ettiği Ülkeler (Miktar-Ton ve Payları-%)

Portakal			Mandalina			Limon			Greyfurt		
Miktar	%		Miktar	%		Miktar	%		Miktar	%	
Irak	85.622	36	Rusya	305.460	46	Irak	110.885	23	Rusya	37.275	27
Rusya	73.195	31	Irak	127.145	19	Rusya	100.295	21	Polonya	14.188	10
Ukrayna	23.366	10	Ukrayna	117.316	18	Suudi Arab.	43.274	9	Ukrayna	13.354	10
Gürcistan	10.623	4	Sırbistan	12.771	2	Ukrayna	32.941	7	Romanya	12.974	9
Romanya	6.156	3	Romanya	11.878	2	Romanya	26.106	6	Bulgaristan	10.391	7
Diğer	37.364	16	Diğer	90.818	14	Diğer	159.318	34	Diğer	51.066	37
Türkiye	236.326	100	Türkiye	665.388	100	Türkiye	472.818	100	Türkiye	139.249	100

Kaynak: TÜİK'in 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

Türkiye'nin narenciye ihracatı yaptığı ilk üç ülke sıralamadan bağımsız olarak portakal ve mandalina aynı iken; Limonda Ukrayna yerine Suudi Arabistan gelmektedir. Greyfurtta ise Irak yerine Polonya yer almaktadır. Türkiye'nin ihracat çeşitlendirmesine baktığımızda mandalinada Rusya'da %46 ile bir yoğunluk yaşamaktadır. Ülke özelinde yaşanacak bir sorun bu narenciye ihracatında soruna neden olabilir. Benzer durum Irak ile Portakal için söz konusudur.

2018/19'un ilk altı ayında portakal ihracatı, 2017/18'in aynı dönemine kıyasla %30 düşmüştür (Şekil 11 ve Tablo 12). Aralık 2018'den sonra ise Türkiye'nin en büyük ihracat pazarları olan Irak ve Rusya'ya portakal ihracatı, ülkelerle yaşanan siyasi anlaşmazlıklar ve başta Rusya'nın katı narenciye ithalat kuralları nedeniyle önemli ölçüde azalmıştır. Rusya ise Akdeniz meyve sineği ve kara köknar testere böceği nedeniyle 2018 yılının sonlarında ve 2019 yılının başında birçok Türk sevkiyatını reddetmiştir. Bu sorunlar, Türk portakal ihracatçılarının en büyük endişesi arasındadır.

2020/21 sezonunda ise portakal ihracatının, düşük verim beklentisiyle bağlantılı olarak bir önceki sezona kıyasla %10 azalarak 263.000 tona düşmesi beklenmektedir. 2020/21 sezonunun ilk ayı olan Ekim 2020'de ihracat, 2019/20 sezonunun aynı ayına göre %40 azalmıştır. 2019/20 sezonunda Türkiye, bir önceki sezona göre %1,6 daha düşük olan 293.062 ton portakal ihraç etmiştir. 2019/20 sezonunda portakal ihracatı, Covid-19 pandemisi nedeniyle diğer ülkelerden gelen yüksek talep nedeniyle beklentilerin üzerinde gerçekleşmiştir. Özellikle Nisan 2019'dan sonra portakal ihracatı önemli ölçüde artmıştır. 2018/19 sezonunda Türkiye 298.000 ton portakal ihraç etmiştir.

Rusya, Irak ve Ukrayna, Türkiye'nin ana portakal ihracat pazarlarıdır (Tablo 13). 2019/20 sezonunda, Covid-19 pandemisi başladıktan sonra, Türkiye narenciye ihracatçılarına göre evde portakal tüketimini artıran kişisel hareket kısıtlamaları nedeniyle Rusya ve Ukrayna'dan portakal talebi artmıştır. Ancak, Covid-19 pandemisinin ticareti yavaşlatması sonrasında Irak, İran ve Suriye sınırları da dâhil olmak üzere kara sınırlarında yaşanan lojistik sorunlar nedeniyle Irak'a portakal ihracatı önemli ölçüde azalmıştır.

2018/19'da Türkiye'nin toplam portakal suyu ihracatı ağırlıklı olarak Libya, Irak ve Afganistan'a yapılmıştır. Portakal suyu ihracatının, komşu ülkelerle olan düşük üretim

ve lojistik sorunlarla bağlantılı olarak 2020/21 MY için 3.500 ton olarak tahmin edilmektedir. Türkiye 2019/20 sezonunda başta Çin, İtalya ve Irak olmak üzere 3.729 ton portakal suyu ihraç etmiştir. 2019/20'deki ihracat, 5.150 ton olan 2018/19'den %27 daha azdır.

Mandalina Türkiye'den ihraç edilen tüm narenciyeler arasında hala en çok ihraç edilen üründür (Şekil 11). 2018/19 mandalina ihracatı, orijinal tahmininden ve 2017/18 döneminden % 3 daha düşük olan yaklaşık 710.000 ton idi. Bunun nedeni, Rusya'nın Akdeniz meyve sineği nedeniyle bazı Türk mandalina sevkiyatlarını reddettiği ihracatta Akdeniz meyve sineği ile ilgili sorunlardan kaynaklanıyor ve basında çıkan haberlerde, diptera hastalığına neden olan laboratuvar sineği (*Megaselia scalaris*) adlı başka bir zararlının reddedildiğinin belirtilmesidir. Dış piyasa fiyatlarının düşük olması nedeniyle Türk narenciye ihracatçıları ihracattan elde edilecek gelirin düşük olmasını beklemekte idi. Mayıs 2019 itibarıyla Türkiye, 2018/19 sezonunda, ihracatçıların beklediği gibi, 2017/18 döneminde gelirinden %22 daha düşük olan 283 milyon dolar değerinde mandalina ihraç etmiştir.

2020/21 sezonunda mandalina ihracatının yüksek üretim beklentilerine paralel olarak % 20 artarak 991.000 tona çıkması beklenmektedir. Türkiye'de mandalina ihracat sezonu 2020/21 için Eylül ayında başlamıştır. Türk ihracatçıları, artan yüksek kalite hacmi ve olası yüksek dış talep nedeniyle bu yıl rekor mandalina ihracatı beklemektedir. Aynı zamanda, ihracatçılar mandalina satmak için aktif olarak yeni dış pazarlar arıyor ve çoğunlukla Avrupa ülkelerine odaklanmaktadır. Türkiye ilk mandalina ihracatını 2020/21 Balkan ülkelerine yapmıştır. Tıpkı portakal gibi mandalinada da Rusya'dan da yoğun talep vardır. Türk ihracatçıları, İspanya'da Covid-19 pandemisini çevreleyen üretim sorunları nedeniyle yaşanan üretim sıkıntısı nedeniyle bu yıl AB ülkelerinden yüksek talep olacağını tahmin etmektedirler. 2019/20 sezonundaki toplam mandalina ihracatı, miktar olarak 2018/19'den %16 daha yüksek olan 403 milyon \$ değerinde 826.557 tona ulaşmıştır. 2019/20 sezonunda 213 milyon dolarlık ihracat geliriyle Türk mandalinalarının ana pazarı Rusya olmuştur. Artış, Rusya'nın COVID-19 salgını nedeniyle ilkbahar başında sınırlarını Çin ihracatına kapatmasıyla açıklanabilir.

Irak ve Türkiye arasındaki pazarlama tercihleri (Irak, Türkiye'nin normalde ihraç ettiği portakal mandalinalarını değil, yapraklı yeşil mandalinaları tercih ediyor) gereksinimleri ve iki komşu ülke arasındaki ulaşım sorunları (COVID-19 salgını sırasında alınan acil önlemler) nedeniyle 2019/20'de Irak'a mandalina ihracatı önemli ölçüde azalmıştır.

2018/19 sezonunda limon ihracatının ise %11 artarak 571.000 tona çıkması beklenmekte idi. 2017/18 sezonunda Türkiye 510.000 ton limon ihraç etmiştir. Rusya ve Irak, Türkiye'nin ana ihracat pazarları olmaya devam etmektedir. Üreticiler, verim çok yüksek olduğu için ihracatı artırmayı bekliyorlar. Ancak Arjantin ve İspanya'nın Türkiye'ye kıyasla en rekabetçi ihracatçılar olduğuna ve ihracat fiyatının rekabetçi olmaması durumunda Türkiye'nin ihracatını azaltabileceklerine inanıyorlar. Türk ihracatçıları, başta İtalya ve Hollanda olmak üzere AB ülkelerine limon ihracatının arttığını bildirmektedirler.

2020/21 sezonunda, limon ihracatının, hafif bir üretim artışı ve ihracat pazarlarından gelen yüksek talep ile bağlantılı olarak, bir önceki sezona göre %15 artarak 439.300 tona ulaşması beklenmektedir. Türkiye'nin limon ihracatı, 2020/21 için iyi başlamıştır. En önemli artış İtalya, Birleşik Krallık, Hollanda, Polonya ve Almanya gibi AB ülkelerinde görülmektedir. 2019/20'de limon ihracatı, düşük rekolte ve Türk hükümetinin Nisan 2020'den itibaren uyguladığı ihracat kısıtlaması nedeniyle %33 azalarak 382.000 tona (225 milyon \$ değerinde) düşmüştür. İlk Covid-19 salgını sırasında iç piyasadan yüksek talep gelince, fiyatlar iç piyasada yüzde 50'den fazla artmıştır. Limon ihracatındaki kısıtlama, 2020/21 ihracat sezonunun neredeyse başlangıcı olan Ağustos 2020'nin başında kaldırılmıştır.

Rusya, Irak ve Ukrayna, Türk limonunun ana ihracat pazarlarıdır. 2018/19 sezonunda Türkiye 272 milyon dolar değerinde 576.000 ton limon ihraç etmiştir. Türkiye genel olarak toplam limon üretiminin yarısını ihraç etmektedir. Limon ihracatçıları için en büyük endişe, düşük birim ihracat fiyatı ve depolamada kullanım ömrünü uzatmak için kullanılan ürünlerin kalıntılarıdır. İhracatçılar, AB'de ve çoğunlukla Rusya'da yüksek kalıntı seviyeleri nedeniyle ihracatın reddedildiğini ve ihracat sezonunun her yıl Eylül ayında başladığını belirtmişlerdir.

Sezon başından bu yana greylfurt için dış pazar talebi bu yıl dūřuk başlamış ve greylfurt ihracatı gerilemiştir. 2020/21'de greylfurt ihracatının üretimle bağlantılı olarak 200.000 ton ile bir önceki sezona göre %8 daha yüksek olması beklenmektedir. Star Ruby, Ruby Red ve M. Seedless greylfurt çeşitlerinin ihracatı Ekim 2020'de başlarken, Rio Red eřidi Ocak ayında hasat edilmiştir.

2019/20'de Türkiye, oğunlukla Rusya, Polonya ve Ukrayna'ya 88 milyon dolar değerinde 184.000 ton greylfurt ihraç etmiş ve bu, 2018/1'den (138.000 ton) %33 daha yüksektir. İhracatçılara göre, Polonya, İtalya ve Romanya gibi AB ülkelerinden gelen yüksek talep nedeniyle 2019/20 yılı ihracatımız bir önceki sezona göre daha yüksek olmuştur.

2.3.2 Türkiye'de Narenciye İthalatı

Türkiye'nin narenciye ithalatı ile ilgili son veriler, 2015 yılından bu yana ithalatın sadece %5 azaldığını göstermektedir. İthalat oranı en fazla azaltılan narenciye çeşidi ise %67 ile greylfurttur. Buna karşılık narenciyeler arasında ithalatı artan tek ürün mandalina (%15)'dir. Genel ereve aşağıdaki tablo ve şekil ile daya detaylı verilmektedir.

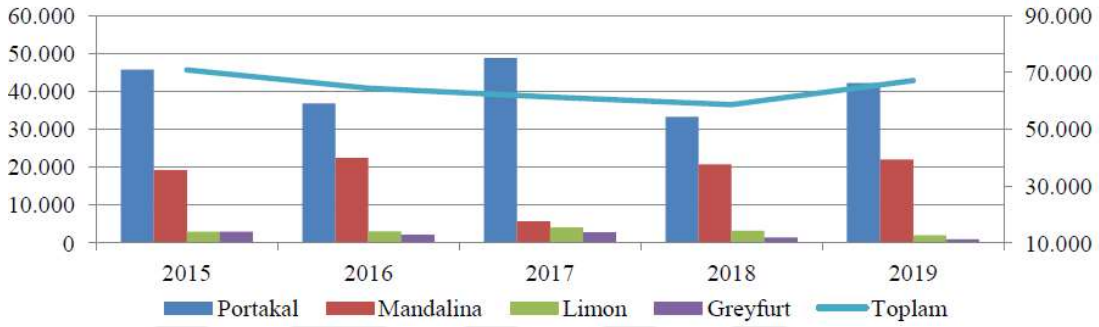
Tablo 14: Türkiye'nin Narenciye İthalatı (Ton)

	Portakal	Mandalina	Limon	Greylfurt	Toplam
2015	45.697	19.185	2.982	2.945	70.810
2016	36.797	22.435	3.082	2.123	64.436
2017	48.743	5.729	4.024	2.843	61.340
2018	33.232	20.714	3.185	1.462	58.594
2019	42.132	21.977	1.979	985	67.073

Kaynak: TİİK'in 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi: <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

Tablo 14’e göre toplam ithalat 2015 yılından 2018 yılına kadar kademeli olarak azalsa da 2019 yılında bir artış yaşamıştır. Bu artışın nereden kaynaklandığı ise Şekil 12’de daha görünürdür. Şekil 12’ye göre ithalatla belirleyici narenciye çeşidi portakal ve mandalinalardır. Limon ve greyfurtun toplam ithalatla payı çok azdır.

Şekil 12: Türkiye’nin Narenciye İthalatı (Ton)

Kaynak: TÜİK’in 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır.

İthalatın hangi ülkelere yapıldığı ise Tablo 15’de detaylı bir şekilde verilmiştir.

Çevrimiçi:

<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

Tablo 15: Türkiye'nin 2019 Yılında Narenciye İthal Ettiği Ülkeler (Miktar-Ton ve Payları-%)

Portakal			Mandalina			Limon			Greyfurt		
	Miktar	%		Miktar	%		Miktar	%		Miktar	%
KKTC	41.627	98,8	KKTC	19.495	88,7	KKTC	942	48	Çin	363	37
Rusya	477	1,1	Rusya	2.381	10,8	Brezilya	635	32	KKTC	357	36
Diğer	27	0,1	Diğer	100	0,5	Polonya	72	4	Güney Afrika	209	21
-	-	-	-	-	-	Diğer	330	17	Diğer	56	6
Türkiye	42.132	100	Türkiye	21.977	100	Türkiye	1.979	100	Türkiye	985	100

Kaynak: TÜİK’in 2020 verileri kullanılarak TEPGE (2020) tarafından hesaplanmıştır. Çevrimiçi:

<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2020%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Turun%C3%A7giller%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202020-324%20TEPGE.pdf>, Erişim Tarihi:03.04.2021.

Türkiye tüm narenciye çeşitlerinde ithalatını ağırlıkları farklı olsa da KKTC'den yapmaktadır. KKTC'de özellikle portakal ve mandalina ciddi bir ithalat yoğunluğu vardır. Portakal ve mandalinada KKTC dışında çok az bir miktarla Rusya'yı da tercih etmektedir. Limonda ise KKTC yoğunluğu biraz daha azalmış ve Brezilya'da toplam ithalatın %32'sini almıştır. Greyfurtta ise Çin neredeyse KKTC ile benzer ithalat oranı ile karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ithalatta çeşitlilik sadece greyfurtta belirgindir.

Türkiye 2019/20 sezonunda ise 44.588 ton portakal ithal etmiş ve portakal ithalatının %98'i Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden (KKTC) yapılmıştır. Portakal suyunda ithalat ise, özellikle donmuş portakal suyu başta olmak üzere, Kıbrıs'ın kuzey bölgesinden yapılmaktadır. MY 2020/21'de portakal suyu ithalatının hafifçe artarak 2.300 tona çıkacağı tahmin edilmektedir. Türkiye ithalatı ağırlıklı olarak Kuzey Kıbrıs ve Brezilya'dan yapılmaktadır. Meyve suyu sektörüne göre, Brezilya'dan yapılan portakal suyu ithalatı, yerli üretimin yetersiz kalması ve Brezilya'dan ithal edilen portakal suyunun kalitesi nedeniyle müşteri tercihi nedeniyle önemli ölçüde artmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NARENCİYE SEKTÖRÜNDE TÜRKİYE’NİN REKABET GÜCÜ

Çalışmanın bu bölümünde yıllar içimce Türkiye’nin narenciye rekabetçiliğini ifade eden literatür sunulmadan önce, kavramlar ve metodolojiler üzerine kısa bir acıkama da sunulacaktır.

2.4 Rekabet Gücü Kavramı

Rekabetçilik terimi, rekabetle yüzleşme ve uluslararası rekabetle karşı karşıya kalırken başarılı olma yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Rekabetçilik, dünya çapındaki talep gereksinimlerini (fiyat, kalite ve miktar gibi) karşılayan ve aynı zamanda firmanın gelişmesi için kar sağlayan ürünlerin ticaretini yapabilme yeteneğidir (Turi vd., 2014).

Rekabet, aynı ülkedeki firmaların veya sektörlerin birbirleriyle rekabet ettiği iç pazarlarda veya ülkeler arasında karşılaştırmaların yapıldığı uluslararası pazarlarda olabilir. Bu nedenle, rekabet edebilirlik göreceli bir ölçüdür (Ariyawardana ve Collins, 2013) ve rekabet edebilirliğin ölçümü konusunda aşağı yukarı bir fikir birliği vardır (Ambastha ve Momaya, 2004). Rekabet gücünü ölçmek için kullanılan iki disiplin, birincisi, ticaret başarısına odaklanan ve rekabet gücünü reel döviz kuru, karşılaştırmalı üstünlük endeksleri ve ihracat veya ithalat endeksleri ile ölçen neoklasik ekonomidir. İkincisi, stratejik yönetim, firmanın yapısına ve stratejisine vurgu yapar. İkincisinde rekabet gücü, üretkenlik ve verimlilik dâhil olmak üzere çeşitli maliyet göstergeleri ile ölçülür. Ampirik çalışmalarda sık sık bahsedilmemesine rağmen, genellikle rekabet edebilirliğin bir parçası olduğu kabul edilen üretkenliğe (ve verimlilik bileşenine) özellikle dikkat edilmelidir (Aiginger ve diğerleri, 2013).

Son yıllarda meyve ve sebze pazarında küresel rekabet artmıştır (Abu Hatab ve Romstad, 2014). Bu nedenle, yapısal pazarın analizine dayalı üretken küme planları oluşturmak gereklidir (Jaime de Pablo vd., 2012). Bu tür kümeleme planlamasına örnekler, Kaliforniya'daki Silikon Vadisi, Bangalore, Hindistan'daki bilgi teknolojisi kümelenmesi ve Avustralya ve Şili şarap kümelenmeleridir (Esser vd., 2013). Özel sektörü teşvik eden bu tür üretken kümelenme planları, yoksullar için fırsatlar yaratan ve yoksulların onlardan yararlanmaları için fırsatlar yaratan yoksul yanlısı büyüme üzerine kuruludur. Bu tür üretken küme planlaması, belirli meyve ve sebze üretim alanlarında da faydalı olacaktır.

Haberler (1936), karşılaştırmalı üstünlüğü fırsat maliyeti teorisi temelinde tanımlamış ve bu fikir meşhur olmuş ve karşılaştırmalı maliyet olarak adlandırılmıştır. Bu tanımlar sadece teorik bir argüman oluşturmuştur. Karşılaştırmalı üstünlüğü değerlendirmek için ticari çalışmaların da ölçülmesi gerekmektedir (Abbas ve Waheed, 2017). Bu boşluk, ticaret yapısının performansına dayalı karşılaştırmalı üstünlüğün ölçümü için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (RCA) kavramını ortaya koyan Balassa (1965) tarafından doldurulmuştur. Bu kavram, bir ülkenin ticaret modelinin hem girdi donanımlarındaki değişiklikleri taklit ettiği hem de maliyetlere göre karşılaştırmalı üstünlükle sonuçlandığı sonucuna varmıştır. Matthew vd. (2000), Çek Cumhuriyeti ve Bulgaristan'daki tarım sektörünün rekabet gücünü, RCA ve yerel kaynak maliyetini (DRC) kullanarak Avrupa ve uluslararası piyasayı karşılaştırarak ölçmüştür. Çalışma, her iki ülkedeki tahıl üreticilerinin Avrupa fiyatlarının yanı sıra dünya piyasa fiyatlarında da rekabetçi olduğu sonucuna varmıştır. Ancak Avrupa Birliği ile ticaret için RCA'yı ifade etmediler. Ferto ve Hubbard (2003), Macar tarım-gıda sektörlerinde RCA ve rekabet edebilirliği incelemişlerdir. Macaristan'ın 22 üründen 11'inde, yani canlı hayvanlar, et, tahıllar, meyve ve sebzeler, şeker, içecekler, yağlı tohumlar vb.rekabet üstünlüğü belirlemişlerdir. Yercan ve Işıklı (2007), DRC'nin uluslararası rekabet gücünü nasıl belirlediğine dair ampirik kanıtlar sağlayarak Türk tarımının uluslararası rekabet gücünü ölçmüştür. Bu çalışma, Türkiye'nin bitkisel ürünlerde emek yoğunluğu nedeniyle diğerlerine göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varmıştır. Huo (2014), rekabet gücünü ölçmek için RCA'yı kullanarak bir ülkenin faktörlerinin bahçecilik endüstrisinin ticari rekabet gücü üzerindeki etkisini geliştirmekte olan pazarlardan inceledi.

Ayrıca regresyon analizi kullanılarak tarımsal ihracat, tarım arazisi ve döviz kurunun tarım sektörünün ihracat veya ticaret rekabet gücünü olumlu etkilediği ortaya çıkmıştır. Gupta ve Kumar (2017), standart Balassa açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksini (BRCAI) kullanarak Ruanda'nın ticaret modellerini tanımlamıştır. Arz tarafında artan baskı nedeniyle ihracat ürün hatlarının azaldığını ve ihracatçı ülkeler arasındaki yüksek rekabetin Ruanda ihracatını rekabetsiz hale getirdiğini bulmuşlardır.

Bir ülkenin rekabet gücü, uluslararası rekabetle baş edebilme ve cari işlemler dengesi bozulmadan iç talebi yüksek düzeyde tutabilme kapasitesi olarak tanımlanabilir. Uluslararası pazarda ise belirli bir ülkeden ürünlerin kabul görmesi ve ihracat pazarlarındaki payının artması ile ifade edilmektedir. Ekonominin rekabet gücü, örneğin teknolojik rekabet gücü, kapasite rekabeti, ihracat rekabeti ve talep rekabeti gibi çeşitli açılardan değerlendirilebilir. Bu çalışmada ele alınacak rekabet gücü kavramı ihracat rekabeti üzerine kurulu olacaktır.

Ambastha ve Momaya (2004) tarafından rekabet edebilirlik teorisi üzerine sunulan incelemede, rekabetin çok boyutlu ve belirsiz bir kavram olduğunu ifade etmişlerdir. Rekabetçilik tanımının başlangıcından itibaren kavram, bir ülkenin uluslararası düzeyde rekabet edebilme kapasitesi veya bir ülkenin iş dokusunu oluşturan şirketler için hem kendi içinde hem de kendi içinde yüksek karlılığı garanti etme kapasitesi göz önüne alındığında dış pazarlarda veya bölgesel ticaret anlaşmaları yoluyla dünya çapında veya belirlenmiş doğal pazarlarda veya başka bir şekilde pazar payı kazanmak için farklı düzeylerde tabakalaşmaya başlamıştır (Capobianco-Uriarte vd., 2019). Dussel (2001)'e göre rekabet gücü kavramı, hem arz koşullarına hem de talebe bağlı olarak, ülkelerin ve ürünlerin uluslararası pazarlara dinamik entegrasyon süreci olarak tanımlanmaktadır. Rekabetçilik, hem ihracat yapısının rakiplerine kıyasla performansına (arz) hem de uluslararası ticaretin veya belirli hedef pazarların veya müşteri grubunun (talep) dinamizmine bağlı olan, seçilen ülkelerin ürünlerinin dinamik olarak eklenmesini yansıtır.

Dünya Bankası (2014) ve Avrupa Merkez Bankası (ECB, 2015), ihracat rekabetçiliğini teşhis etmek için pazar payı ayrıştırma metodolojilerinin kullanılmasını tavsiye etmektedir. Günümüzde, ekonomik literatürde ise ihracat rekabet gücünün

incelenmesi için Sabit Pazar Payı (CMS) metodolojisinin kullanımı oldukça önem kazanmıştır. Molina ve Taiariol (2016) tarafından ihracatta rekabet edebilirlik üzerine yapılan çalışmada, hedef pazarı oluşturan farklı müşteri pazarlarındaki rakip grup analizini birleştirerek her iki perspektiften de (arz ve talep) yaklaşılmıştır. Bu tür farklılaştırılmış talep çalışması, Avrupa pazarı gibi birkaç üye ülkeden oluşan bir hedef pazar için daha uygundur.

Herhangi bir endüstrinin hayatta kalması, ticari büyüme potansiyeline ve tutarlı ihracat rekabet gücü modellerine bağlıdır (Jambor ve Babu, 2016). Herhangi bir endüstrinin ihracat rekabet gücü, ürün kategorilerinin uluslararası ticarete katıldıktan sonra tespit ettiği karşılaştırmalı üstünlük temelinde kolayca tanımlanabilir (Fetscherin vd., 2010; Huo, 2014). “Rekabet gücü” terimi, tamamen uluslararası fiyatlandırmanın ülkeler arası karşılaştırması ile ilgilidir (Lee vd., 2013). Klasik teorilerin varsayımına göre, bir ülke daha düşük ücret şeklinde daha fazla emek avantajına sahip olabilirken, diğeri teknik üstünlükle üretilebilir (Levchenko ve Zhang, 2016). Dolayısıyla, uluslararası ticaretin temeli, ülkeler ve ülkeler arasındaki faktör yoğunluklarındaki farklılıklar, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malları ihraç edip, ülkenin karşılaştırmalı olarak dezavantajlı olduğu malları ithal etmesidir (Costinot ve Donaldson, 2012).

Uluslararası ticareti ulusal rekabet edebilirliğin temel temeli olarak gören farklı teoriler ve modeller vardır. En seçkin ve yaygın olarak kullanılan teorilerden bazıları Adam Smith, David Ricardo (mutlak ve karşılaştırmalı avantajlar), Eli Heckscher ve Bertil Ohlin (H-O modeli), vb. tarafından önerilmiştir (Tablo 16).

Tablo 16: Ticari Rekabet Gücü Çerçevesi

Makro Teşvikler Uyumu	Ekonominin genel mali sağlığını, verimli işgücü piyasası işleyişini, ürün ve faktör piyasası koşullarını, mülkiyet haklarının korunmasını, etkin düzenlemeyi ve kullanım kolaylığı sağlayan tarife ve tarife dışı engeller, reel döviz kuru uyumsuzlukları ve bozucu vergi rejimlerinden kaynaklanan ekonomik önyargıların ortadan kaldırılması
Temel Hizmetlerinin İyileştirilmesi Ve İşlem Maliyetlerinin Azaltılması	Enerji, telekomünikasyon, finans ve diğer hizmet girdileri gibi omurga hizmetleri ve girdilerinin iyileştirilmesi; sınırdaki devlet kurumlarının kapasitesini ve koordinasyonunu geliştirmek, uluslararası transit düzenlemeleri, bölgesel ve çok taraflı anlaşmalar ve uluslararası taşımacılık, lojistik ve ticaret işlemlerini kolaylaştıran diğer hizmetler için daha rekabetçi pazarlar sağlayan politika reformları
Hükümet ve Piyasa Başarısızlıklarının Üstesinden Gelmek İçin Proaktif Politikalar	Teknoloji yaratma ve adaptasyonu teşvik etmek, ürün standartlarını ve sertifikaları düzene koymak, ticaret finansmanı sağlamak, sanayi kümelerini desteklemek, özel ekonomik bölgeleri ve diğer mekânsal gelişmeleri kolaylaştırmak ve ekonomik aktörlerin ve bağlantıların ve yerel ekonomiye yayılmaların koordinasyonunu sağlamak

Kaynak: Yazar tarafından Reis ve Farole (2012)'den alıntılanarak Türkçeleştirilmiştir.

Yukarıdaki tabloda da belirtildiği gibi, ticari rekabet gücü oldukça tartışmalı ve çok boyutlu bir kavramdır. Belirli bir endüstri için uzmanlık derecesini incelemek, bir ulusal endüstrinin karşılaştırmalı avantajlarını veya dezavantajlarını belirleyebileceğinden, uluslararası ticareti analiz etmek, yalnızca endüstri düzeyinde değil, aynı zamanda ülke düzeyinde de rekabet dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlar; endüstri düzeyinde bir analiz, diğer endüstriler ve ülkeler ile karşılaştırmalı analiz sağlar ve endüstriye özel analiz, bir endüstrinin uzmanlaşma derecesi ve büyüme hızının uluslararası karşılaştırmalarına izin verir. Ticari rekabet gücünün değerlendirilmesinde farklı yöntem ve yaklaşımlar vardır. Örneğin ülkenin ihracatının bir veya birkaç faktörünü analiz ederek, bileşik endeksler oluşturarak, uluslararası ticareti teşvik eden faktör ve koşulları analiz ederek vb. ölçülebilir. Ticari rekabet gücünü ölçen çeşitli metodolojiler Tablo 17 aracılığı ile açıklanacaktır.

Tablo 17: Ticari Rekabet Gücünü Ölçen Yöntemler

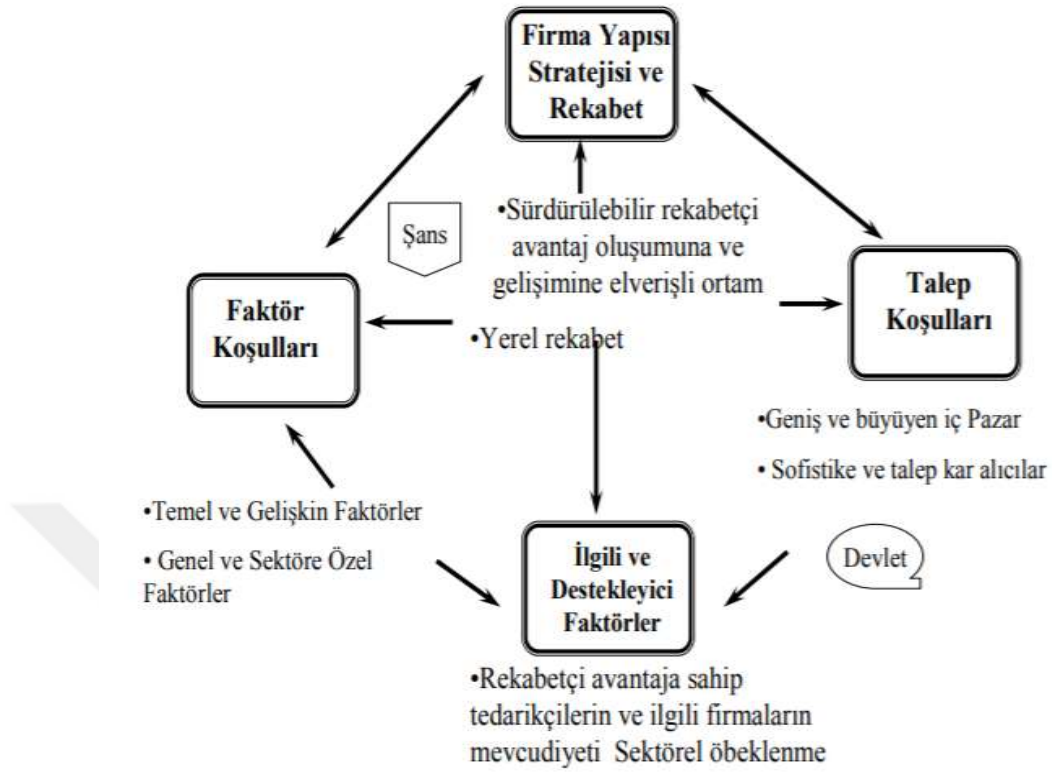
Yazar	Yöntem	Adımlar
D'Cruzand ve Verbeke	Çift Elmas Yöntemi	Çok uluslu faaliyetleri içermektedir. Yerli ve Uluslararası elmasların boyut ve şekillerinin karşılaştırılması ve büyük stratejik farklılıklar gösterilmesini sağlamaktadır. Porter (Şekil 11) dört belirleyicisini etkilediği için hükümeti önemli bir değişken olarak içermektedir Yerli elmas ile uluslararası elması birleştirmektedir.
Balassa	Balassa Endeksi (BI)	$BI^A_j = A$ ülkesindeki ihracatta j endüstrisinin payı / j endüstrisinin referans ülke A ihracatındaki payı $BI^A_j > 1$ ise, A ülkesi j endüstrisinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. $BI^A_j < 1$ ise, ülkenin endüstride karşılaştırmalı bir dezavantaja sahip olduğu söylenir.
	Ticaret Yoğunluğu Endeksi	$T_{ij} = (x_{ij}/X_{it}) / (x_{wj}/X_{wt})$ x_{ij} ve x_{wj} , i ülkesinin ihracatının ve j ülkesine yapılan dünya ihracatının değerleridir. X_{it} ve X_{wt} sırasıyla ülkenin toplam ihracatı ve toplam dünya ihracatıdır. $T_{ij} > 1$ olduğunda, ortak ülkenin dünya ticaretindeki önemi göz önüne alındığında, beklenenden daha büyük olan ikili ticaret akışı vardır. $T_{ij} < 1$ ise ortak ülkenin dünya ticaretindeki önemi göz önüne alındığında, ikili ticaret akışının beklenenden daha küçük olduğunu göstermektedir.
	Ticaret Tamamlayıcılık Endeksi	$TC_{ij} = 100(1 - \text{toplam}(m_{ik} - x_{ij} /2))$ Burada x_{ij} , j ülkesinin küresel ihracatında i malının payıdır. m_{ik} , k ülkesinin tüm ithalatında i malının payıdır. $TC=0$ ise - bir ülke tarafından hiçbir mal ihraç edilmez veya diğeri tarafından ithal edilmez. $TC=100$ olması durumunda, ihracat ve ithalat payları tam olarak eşleşir.
	İhracat Çeşitlendirme (veya Konsantrasyon) Endeksi	$DX_j = (\text{toplam } h_{ij} - x_i)/2$ Burada h_{ij} , i malının j ülkesinin toplam ihracatı içindeki payıdır. x_i , emtianın (yani sanayi malları, petrol vb.) dünya ihracatındaki payıdır.
	Hirschman Herfindahl Endeksi	$H_j = \sqrt{[\text{toplam } (x_i/X_t)^2]}$ Burada x_i , j ülkesinin i ürününün ihracatıdır (üç basamaklı sınıflandırmada). X_t , j ülkesinin toplam ihracatıdır. Endeksin maksimum değeri 239'dur (SITC ¹ revizyon 2'deki bireysel üç haneli ürün sayısı) ve ihracatı olmayan bir ülke için minimum (teorik) değeri sıfırdır.

¹ Uluslararası Ticaret Sınıflandırması

	İhracat Uzmanlığı (ES) Endeksi	$ES = (x_{ij} / X_{it}) / (m_{kj} / M_{kt})$ Burada x_{ij}, X_{it} sırasıyla j ürünündeki i ülkesinin ihracat değerleridir. m_{kj}, M_{kt}, j ürününün k pazarındaki ithalat değerleri ve k pazarındaki toplam ithalat değerleridir. ES'nin birden küçük bir değeri karşılaştırmalı bir dezavantajı göstermekte olup, birliğin üzerindeki bir değer bu pazarda uzmanlaşmayı temsil etmektedir.
--	-----------------------------------	---

Kaynak: Sardy ve Fetscherin (2009)'dan alıntılanarak yazar tarafından Türkçeleştirilmiştir.

Şekil 13: Porter'ın Rekabetçi Elması

Kaynak: Gürpınar ve Sandıkçı, 2008:113.

Helpman ve Krugman (1985) tarafından önerilen ölçeğe göre artan getiri teorisine göre, bir ülke ile ticaret ortakları arasındaki güçlü ticaret rekabeti, iki ülkenin ticaret yapısının benzer olduğu ve iki ülke için taşımanın zor olduğu anlamına gelir. İki ülkenin endüstri içi ticaret yapması daha kolay. İki ülkenin ticari rekabet gücü, iki ülkenin ikili ticaretini engelleyecektir. Ohlin (1933) tarafından öne sürülen faktör donatımı teorisine dayanarak, bir ülke ile ticaret ortakları arasındaki faktör donatımı farkı ne kadar büyükse, iki ülke arasındaki ticari tamamlayıcılık o kadar güçlü olacak ve bu ülkeler için daha kolay olacaktır. Bu nedenle, iki ülke arasındaki ticari tamamlayıcılık, iki ülke arasındaki ikili ticareti teşvik edecektir. İki ülke arasındaki ticari rekabet gücü ve tamamlayıcılığın geleneksel analiz göstergeleri, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksine (RCA) dayanmaktadır. RCA, Amerikalı ekonomist Balassa (1965) tarafından önerilmiş ve yaygın olarak kullanılmıştır. Bu indeksin evrimi etrafında, uluslararası akademik çevrelerde birçok çalışma ortaya konmuştur (Srinivasan, 2004; Allan ve Philip, 2005; Wu

ve Zhou, 2006). Ayrıca karşılaştırmalı üstünlük endeksi (CAI), ticari rekabet gücü endeksi (TC), uluslararası pazar payı (IMS) ve ticaret örtüşme endeksi (TO) gibi diğer ilgili göstergeleri de türetmiştir. Bununla birlikte, RCA ve onun türev göstergeleri de birçok yönden eleştirilmiştir. Örneğin, hesaplama yöntemleri ve dönemler arası karşılaştırma ile ilgili sorunlar, hâkim endüstri içi ticarete tarafsızlık eksikliği ve veri orijinalliğinin piyasa tarafından rahatsız edilmesi vb. (Sang ve Li, 2011).

Uluslararası ticaretin çeşitli belirleyicilerini ve faktörlerini dikkate alarak ticari rekabet gücünü değerlendiren başka birçok yöntem daha vardır. Bunların temelinde yatan bazı göstergeler aşağıda listelenmiştir (Chandran ve Munusamy, 2009):

- Ülkenin Dünya İhracatındaki Payı: Bir ülkenin toplam ihracatının dünyanın toplam ihracatı içindeki payı. Oran, ülkenin dünya pazarındaki payının zaman içindeki değişimini değerlendirmek için kullanılır.
- Toplam İhracatta Ürün Payı: Her bir ihracat ürününün ülkenin toplam ihracatındaki payıdır.
- Toplam İhracatta Pazar Payı: Her bir yabancı ülkede satılan ihracatın ana ülkenin toplam ihracatı içindeki payıdır. Bu oran, ortak ülkenin dikkate alınan ülkenin toplam ihracatı içindeki payı olarak tanımlanabilir.

2.5 Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler

Teknoloji Boşluğu Teorisi (Posner, 1961), Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi (Vernon, 1966) veya yeni uluslararası ticaret teorileri (Cieslik, 2000) gibi bazı uluslararası ekonomi teorilerinde dış ticaret ve yenilikler arasındaki ilişkiyi incelerken önemli bir unsurdur. Bu teorilerin çoğunun ortak özelliği, ülkeler arasındaki yenilik düzeylerindeki farklılıkların ticareti yarattığı varsayımında yatmaktadır. İnovasyon düzeyindeki uluslararası mesafe de değişirse (yenilikçi ülkeleri taklit etme veya teknolojilerin yayılması vb. yoluyla) ticaretin yoğunluğu ve yönü zamanla değişir. İnovasyon ve dış ticaret arasındaki bağlantılar da ampirik araştırmaların sık görülen konularıdır. Burada belirli ekonomik gruplara veya bölgelere ait ülkeler düzeyinde

araştırmalar yapılmaktadır. Örneğın uzak doğu ekonomileri üzerine araştırmalar yapan Cook ve Uchida (2003) ticarete rekabet gıcı ile teknolojik avantaj arasında güçlü bir bağımlılık bulmuşlardır.

Çok sayıda araştırma, inovasyon ve dış ticaret dışındaki makroekonomik değişkenleri de hesaba katmaktadır (Örneğın; Milberg ve Houston, 2005). Bazı çalışmaların sonuçları, bireysel makroekonomik değişkenlerin ihracat rekabet gücünün açıklanmasına katkısının, söz konusu ekonomi dalına bağlı olduğunu göstermektedir (Cook ve Uchida, 2004).

Tek tek ülkelerin özellikle emtiaların ticaret performanslarının karşılaştırılması, ticaret kalıplarını gözlemleyerek büyük gruplar referans alınarak mümkündür (Balassa, 1965). Örneğın, dünya ticareti, bir ulusun çeşitli mal gruplarında avantaja sahip olabileceği veya çeşitli ticaret yapan ülkelerin belirli bir ürün veya emtiada rekabet avantajına sahip olabileceği gibi çeşitli biçimler alır (Sheetal ve Kumar, 2016). Bu nedenle, tüm ayrıştırılmış seviyelerde bir malın tam uzmanlaşma seviyesini bilmek zordu. Balassa (1965) tarafından geliştirilen ve bir ülkenin diğer referans ülkelerle karşılaştırmalı olarak ayrıştırılmış seviyelerinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğün hesaplanmasını sağlayan ve uluslararası rekabet gücünü değerlendirmek için yaygın olarak kabul edilen bir yöntem olan RCA kavramı 20. yüzyılın ikinci ve son yarısı ve 21. yüzyılın ilk yarısında tarımsal ticaret modellerinde büyük değişikliklere tanık olmuştur (Fetscherin vd., 2010). Bu büyük değişim, özellikle işlenmiş ve katma değerli gıda ürünlerine yönelimde olmuştur (Jambor ve Babu, 2016).

Bojnec ve Ferto (2017), tarımsal gıdada ülkelerin rekabet edebilirlik modellerindeki süreyi ayrıştırılmış seviyelerde analiz etmiş ve karşılaştırmalı avantajı seviyeler ve kategoriler üzerinde heterojen bulmuştur. Avrupa Birliği ülkelerine odaklanan bir başka çalışma, tarım-gıda kategorileri ve sebze ürünlerinde AB'ye geç girenlerle kıyasla Hollanda, Fransa ve İspanya gibi eski ülkelerin istikrarlı ihracat rakipleri olduğunu ortaya koymaktadır (Bojnec ve Ferto, 2017). Jambor ve Babu (2016) ise, politika rejimlerinin merceklerini inceleyerek, tarımsal gıdada ihracatta uzmanlaşma eğilimlerinin değiştiğini ve 1991 ile 2014 arasındaki bir zaman diliminde yalnızca tutarlı ihracatçıların en yüksek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu araştırmıştır.

2.6 Türkiye'nin Narenciye Sektöründeki Rekabet Gücü

Narenciye üreticisi ülkeler, özellikle İspanya, İsrail, Mısır, Fas, Türkiye gibi Akdeniz ülkeleri ve diğerleri narenciye pazarları için rekabet etmektedir. En önemli pazarlardan biri de tabii ki AB'dir. Rusya ve Ukrayna, AB'den sonra önemli pazarlar olarak değerlendirilebilir. Bu ülkeler, Türkiye'nin narenciye ihracatını fiyat, yerel politikaları ve AB politikaları gibi bazı noktalardan etkilemektedir. Bu noktalardan ithalatçılar önce fiyat talep ettikleri için fiyat en etkili değişken olmalıdır. Dolayısıyla bazı ihracatçılar fiyatlarının İspanya ve Kıbrıs gibi diğer rakip ülkelere göre daha düşük olması nedeniyle Türkiye'nin narenciye ihraç edebileceğini belirtirken, bazıları ise Türkiye'nin istenilen düzeyde narenciye ihraç edemediğini ifade etmektedir. Rakip ülkelerden bazı ihracatçılar, hükümetlerinden destek alarak daha düşük fiyatlar sunabilir, böylece Türkiye'den ihracatçılar olması gerekenden daha düşük fiyatla pazarlara girmek zorunda kalabilirler. Böylece kâr marjları düşer ve sürekli piyasaların yaratılmasında zorluklara neden olur (Yurdakul ve Mutlu, 2002). Ancak Türkiye, 2006-2010 döneminde rekabetçilik endeksinde üçüncü sırada yer alırken, 1961-1965 döneminde 10. Sıradaki konumuna göre istikrarlı ve istikrarlı bir gelişme kaydetmiştir. Bu bağlamda, Türkiye 2006-2010 döneminde yedi pozisyon kazanmıştır.

Türkiye için narenciye hem yurtiçi hem de ihracat tüketimi açısından büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda da Akdeniz ülkeleri arasında farklı bir dinamiğe sahiptir. Çünkü sektörü karakterize eden bir büyüme potansiyeline sahiptir (Özkan vd., 2004). Özellikle Zenginoğlu ve Dijk (2006)'in çalışmalarında vurguladıkları gibi, üretim artışı kolay soyuculara olan talebin artmasından kaynaklanan sektörün gelişimi dünya narenciye pazarının eğilimlerini takip eder (örneğin mandalina) veya tedarik büyümesinin uygun ihracat fırsatlarına bağlı olduğu greyluft buna örnek gösterilebilir. Bu bağlamda, Türk sektörünün olumlu dinamiklerine yönelik güçlü bir itici güç, çiftçilere girdi destek programları sağlamayı amaçlayan bazı Hükümet eylemlerinden (doğrudan girdi dağıtımı, evrensel girdi sübvansiyonları ve hedeflenen akıllı piyasa sübvansiyonları gibi) gelmektedir. Geçmişte ve daha yakın zamanlarda, virüssüz bitkiler kullanan çiftçilere

teşvikler sağlayarak üretimlerin kalitesinin iyileştirilmesi ve su ekonomisi için damla sulamanın benimsenmesi dahil olmak üzere ihracatın teşviki ve daha pazar odaklı eylemlerin uygulanması, altyapının (paketleme tesisleri, soğuk ve donmuş depolama, vb.) yanı sıra deniz, hava ve karayolu taşımacılığının iyi bir şekilde geliştirilmesi buna örnek gösterilebilir (Yeşiloğlu vd., 2007).

Daha spesifik olarak, Akdeniz bölgesindeki ana narenciye üreticisi ülkelerden biri olan Türkiye diğer bazı ülkelerle birlikte (İspanya, Mısır, İtalya, Cezayir, Suriye ve Lübnan) önemli büyüme değerleri göstermektedir. Üretimi rekabetçi bileşen tarafından desteklenen Türkiye, Cezayir ve Suriye dışında, diğer ülkelerdeki (İspanya, Mısır, İtalya ve Lübnan) büyüme dinamikleri esas olarak eğilim bileşeni tarafından yönlendirilmektedir (Schimmenti vd., 2013).

Genel olarak narenciye üretim artışındaki yavaşlamanın, üreticilerin aldığı mevcut düşük fiyatlar nedeniyle ekim alanlarında düşüslere neden olacağı belirtilmektedir. Ayrıca AB açısından Türkiye'nin narenciye ihracatını özel olarak etkileyebilecek birçok faktör bulunmaktadır. Dolayısıyla, AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerde tarım politikaları açısından önemli olacaktır. Bu nedenle, Türkiye'nin narenciye ihracatını etkileyen mevcut faktörlere daha yakından bakmak gerekiyor. Bir sonraki literatür taraması bu faktörlerin anlaşılmasını, rekabet gücünün belirlenmesini kolaylaştıracaktır.

2.6.1 Türkiye'nin Narenciye Sektöründeki Rekabeti ile İlgili Literatür Taraması

Daha önce de bahsedildiği gibi Yercan ve Işıklı (2007), Türk tarımının uluslararası rekabet gücünü ölçmüştür. Çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye'nin bitkisel ürünlerde emek yoğunluğu nedeniyle diğerlerine göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varmıştır.

Akgüngör vd. (2002) de Türk Meyve ve Sebze İşleme Sanayisinin sektörel düzeyde AB pazarındaki rekabet gücünü ölçmüştür. Makale, Türkiye'nin domates, üzüm

ve narenciye işleme sanayi ürün ihracatının (Türkiye'nin toplam meyve ve sebze ihracatında en yüksek orana sahip ürünler) AB pazarındaki rekabet gücünü araştırmaktadır. İhracat benzerlik endeksi, İspanya, Yunanistan ve Portekiz'in Türkiye'nin rakipleri olduğunu ortaya koyuyor. RCA endeksi ve karşılaştırmalı ihracat performans endeksi, Türkiye'nin işlenmiş üzüm ihracatında rekabet gücünün Portekiz ve İspanya'dan, narenciye ihracatında ise Portekiz ve Yunanistan'dan daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Naseer vd. (2018) tarafından içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu bir grup ülkenin mandalina için rekabet gücünün ölçen çalışmasında ise Türkiye Fas, İspanya, Pakistan ve Peru ile birlikte mandalina konusunda uzmanlaştığı ortaya konmaktadır. Ayrıca bu ülkeler faktör yoğun üretim sistemlerine sahip ülkeler olarak gösterilmiştir. RSCA değerlerinin son 10 yılın (2007-2016) ortalaması karşılaştırıldığında ise Türkiye ve mandalina ihracatında karşılaştırmalı dezavantaja sahip diğer 10 ülkeye göre mandalina ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

Türkiye için, rekabetçi bir temele dayalı bir kalkınmadan yapısal kısıtlamalara sahip bir kalkınmaya geçişi belirleyen ve yetersiz bir alt sektör büyümesini ortaya çıkaran birkaç dinamik, narenciyedeki rekabet gücü için bir dezavantaj olarak görülmektedir. Büyüme dinamikleri esas olarak eğilim bileşeni tarafından yönlendirilmektedir. Bunun yanı sıra rekabetçi temeldeki eksiklikler, ülkeler tarafından uygulanan ticaret baskısı ile birlikte değişen piyasa koşullarına uyum sağlama potansiyeli de büyüme potansiyelini önemli ölçüde sınırlandırmaktadır (Schimmenti vd., 2013).

Çimen vd. (2016)'nın yaptığı bir çalışmada ise Türkiye'nin greyluft üretiminin ve ihracatının fazla olması açısından greyluftun Türkiye için öneminden bahsedilmektedir. Star Ruby² greyluft türüne dikkat çeken çalışma bu türün ekiminin Türkiye'nin zaten narenciye için geliştirilmiş bölgelerinde yaygınlaştırıldığını ortaya koyar. Bu türe dikkat çekmesindeki amaç Türkiye'nin bu tür için anaç seçimine önem verdiğinde elde edeceği kazanımı ortaya koymaktadır.

² Star Ruby greyluft, düşük çekirdekliği, şekli, pürüzsüz kabuğu, rengi ve tadı dahil olmak üzere çeşitli özellikleri nedeniyle tercih edilen bir türdür (Yeşiloğlu vd., 2012).

Narenciye'nin dünyadaki hızlı gelişmesinde anaçlar önemli bir rol oynamaktadır. Narenciye anaçlarının kullanılmasının gerekliliği iklim, kötü toprak koşulları, hastalıklar vb. gibi bazı kısıtlayıcı faktörlere karşı karlı bir üretime sahip olmaktır. Bu faktörlerin yanı sıra narenciye anaçlarının kullanılması, yetiştiricilere meyve verimini artırmak için çok sayıda seçenek sunmaktadır (Tuzcu vd., 2005):

- Kalite ve verim,
- Erken meyve verme,
- Tek tip ürün alma,
- Gençlikten kaçınma,
- Ağaç boyutunun kontrolü ve
- Yüksek sıklıkta dikim imkânına sahip olma vb.

Anaç seçimi önemli bir karardır ve yerel iklim ve toprak koşulları anaç seçiminde önemli faktörlerdir. Her ne kadar herhangi bir narenciye çeşidi anaç olarak kullanılabilse de, bunlardan bazıları belirli koşullara diğerlerinden daha uygundur (Davies ve Albrigo, 1994). Narenciye anaçları ağaç gelişimini, meyve kalitesini ve verimi etkilemektedir (Castle vd., 2009).

2.6.2 Türkiye'nin Narenciyedeki Rekabeti için Öneriler

Türkiye'nin narenciye konusunda iyi bir tade sahip olması ve AB ile Türkiye arasındaki mesafenin kısa olması da Türkiye'nin ihracatının avantajları arasında sayılabilir. Tüm bu avantajların gösterildiği ampirik kanıtlara rağmen, üretim aşamasından başlayarak, zincirin son noktası olan satış veya teslimat aşamasına kadar Türkiye'nin narenciye ihracatını etkileyen önemli sorunlar bulunmaktadır. Türkiye'nin narenciye ihracatının en önemli sorunları arasında şunlar sayılabilir:

- Narenciye sektörü için uygulanacak belirli bir politikanın olmaması,
- Standartların ve tüketicilerin talep ettiği ürün kalitesinin olmaması,
- AB pazarlarında talep edilen ürün çeşitliliğinin olmaması ve diğer rakip ülkelerin varlığıdır.

Başlıca sorunları ihracatçıların iç sorunları ve genel dış sorunlar olmak üzere iki gruba ayırabiliriz. İçsel sorunlar, güvenilir ithalatçılar, etkin araçlar veya acenteler içinde istikrarlı pazarlar bulamama, maliyetler nedeniyle teknolojik gelişmelerden yararlanamama ve ürün farklılaştırması yaratmadaki zorluklar olarak sayılabilir. Dış sorunlar ise nakliye ve paketleme süreçlerindeki yüksek maliyetlere, meyvelerde kalite standartlarının uygun olmamasına ve başta eski Doğu Avrupa ülkeleri, Ukrayna ve Rusya olmak üzere bazı ülkelerin ithalatçılarından yapılan ödemelerdeki kesintilere bağlanabilir. Bu sorunların bir sonucu olarak Türkiye'nin narenciye ihracatı olumsuz etkilenmekte, dolayısıyla talep edilen ihracat düzeyi ne devlet ne de ihracatçılar tarafından yakalanamamıştır. Bu sorunlar aynı zamanda narenciye ihracatını yapısını etkilemekte, ihracatçının stratejisini ihracat yöntemlerini değiştirebilmektedir.

AB'nin uyguladığı Ortak Tarım Politikası (OTP)³ da Türkiye'yi birçok yönden etkilemektedir. Bu etkiler, Türkiye'nin AB üyeliği ve AB'nin hem ithalat hem de ihracatta ana meyve pazarı olması dikkate alındığında daha da önem kazanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin AB ile müzakerelere başladığı için Topluluk düzenlemelerini kendi pazarları içinde uygulayarak OTP'ye uyum sağlaması oldukça önemlidir. Narenciye tarafında, Meyve ve Sebze Ortak Piyasa Düzenine uyum sağlamak önemlidir. Meyve ve sebze pazarlarını düzenlemenin ardındaki fikir, o sektördeki fiyatları sabitlemek, çiftçiler için adil bir yaşam standardı garanti etmek ve ürünlerinin kalitesini ve pazarlama yöntemlerini iyileştirmeleri için onları teşvik etmektir. Bu sektördeki piyasa örgütlenmesi düzenlemeleri 2001 yılında kökten reformdan geçirilmiştir. 2003 reformunda, ortak tarım politikası daha basit hale getirilecek şekilde değiştirilmiştir (EC, 2004a).

AB'de OTP kapsamında yönetilen destek mekanizmaları belirlenmiş bir rejimde düzenlenmiştir. Ancak Türkiye'de destekleme politikaları hem içerik hem de yöntem olarak sürekli değiştirildiği için istikrarlı bir destek mekanizması yapısı oluşmamıştır

³ AB tarım sektörü, Topluluğun tamamında uygulanan Ortak Tarım Politikası (OTP) ile örgütlenmiştir. 2003 yılında, AB tarım bakanları Ortak Tarım Politikasında temel bir reformu kabul etmişlerdir. Reform, AB'nin tarım sektörünü destekleme şeklini tamamen değiştirecektir. Yeni OTP tüketicilere ve vergi mükelleflerine yönelik olacak ve AB çiftçilerine pazarın istediğini üretme özgürlüğü verecektir. Gelecekte, sübvansiyonların büyük çoğunluğu üretim hacminden bağımsız olarak ödenecektir. Buradan OTP'nin, AB'deki tüm üye devletler için aynı hedefleri hedefleyen, Topluluk'taki veya tüm dünyadaki gelişmelere ve durumlara göre değiştirilebilen ve uyarlanabilen AB tarım politikası sistemi olduğu anlaşılmaktadır (EC,2021).

(Sayın vd., 2004). Bu mekanizmalar AB'nin uyguladığı mekanizmalara benzemediği için bu durum uyumu zorlaştırmaktadır. OTP'nin uygulanması açısından en önemli konulardan biri, AB'de yaş meyve ve sebze pazarlarının düzenlenmesinde aktif rol oynamak üzere tasarlanmış üretici örgütleridir. Dolayısıyla bu Türkiye'nin uyum konusundaki sorumlulukları açısından da etkilidir. Turunçgiller de dâhil olmak üzere yaş meyve ve sebze üretim grubu için Türkiye'de 2004 yılında yasallaşan “Tarımsal Üretici Teşkilat Yönetmeliği” bulunmaktadır. Bu düzenleme yetkilendirilmiş ve bu konuda bir eksikliği gidermiş gibi görünse de, bu düzenlemenin uygulamada OTP açısından yeterli olmadığı ve sadece üreticiler ile alıcılar veya toptancılar arasında aracılık görevi yapacağı belirtilmiştir (Atış ve Artukoğlu, 2005).

OTP'nin Türkiye'nin narenciye üzerindeki diğer etkisi ticaret tarafındadır. Çünkü İspanya bir AB üyesi ve en büyük narenciye ihracatçısı ülke olmasına rağmen, AB Türkiye, Mısır, Güney Afrika, İsrail ve Türkiye gibi dış pazarlardan narenciye ithal etmektedir. Bu ülkeler AB'nin ithalatında önemli bir paya sahiptir (EC, 2004b).

AB, AB içi ticaret hariç tutulduğunda bile, dünyadaki en büyük meyve ve sebze ithalatçısıdır. Geniş ve görece varlıklı nüfusu ve bu nüfusun yıl boyunca yüksek kaliteli taze meyve ve sebze talebiyle AB ithalata bağımlıdır. Bununla birlikte, AB bir gümrük birliğidir (üçüncü ülkeler için ortak bir tarifeye sahip bir grup ülke) ve meyve ve sebze sektörü, piyasaları istikrara kavuşturmak için yürürlükte olan politika mekanizmaları ve ticaret anlaşmaları ile daha önce belirtildiği gibi ortak bir pazar organizasyonuna sahiptir (ERS, 2004). Dolayısıyla tüm bu durumlar AB'nin ticaret politikasını OTP'ye göre düzenlediğini göstermektedir. Narenciye ihracatı bu noktadan ele alındığında, OTP ile ilgili olmasa da standartlar, gümrükler ve EurepGap gibi bazı sertifikalar gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ancak bu sertifikalar OTP tarafından desteklenmektedir. Bu nedenle Türkiye, meyve ve sebze ortak bir pazar organizasyonuna gerektirdiği minimum meyve standartlarına sahip olmalıdır. Daha önemli bir konu ise Türkiye'nin AB'nin giriş fiyatı düzenlemesine uyması gerektiğidir (EC, 2004a).

Dünya Ticaret Örgütü'nün Uruguay Turu'ndan sonra, üçüncü ülkelere ithalatla ilgili tarife kotaları, vergiler veya vergiler yasaklanmıştır. Ancak, ortak Pazar organizasyonunun içeriğinde yer alan bazı ürünler için giriş fiyatı düzenlemesi

uygulamaya konmuştur. Yani o ürünün giriş fiyatına bağlı bir tarife bulunmaktadır ki farklı ürünler farklı tarifeler getirmektedir. İlgili giriş fiyatına eşit veya daha yüksek bir fiyatla ithal edilen meyve ve sebzeler sadece gümrük vergilerine tabidir. Ancak giriş fiyatının altında bir fiyatla ithal edilen ürünler, gümrük vergilerinin eklenmesine eşdeğer bir tarife tabidir. Fiyatları giriş fiyatının %92-100'ü arasında olan ürünler için muadil tarife uygulanmaktadır. Giriş fiyatının %92'sinden daha düşük fiyatı olan ürünler, söz konusu verginin eklenmesine eşdeğer bir maksimum tarife tabidir (AEU, 2021). Bazen, Türkiye'den gelen narenciye ihracatçıları, ürünlerinin zorunlu olarak maksimum tarife eşdeğerine tabi olması için bu giriş fiyatlarına uyum sağlamakta zorluk çekebilmektedir. Bu giriş fiyatı uygulaması 2000 yılından önce bu düzenlemeye tabi olmalarına neden olmamış olabilir. Ancak 2000 yılından sonra ekonomik krizler ve artan maliyetler gibi nedenlerle bu düzenleme yaş meyvede giriş fiyatına uyum konusunda Türkiye'deki ihracatçıların karşılaştıkları iç sorunlar nedeniyle bazı zorluklara neden olmuştur (Koç, 2003).

İhracatçıların da adapte olması oldukça zor; çünkü bu ürünler Türkiye'de hasattan sonra bol olduğu belirli dönemlerde narenciye ile birlikte giriş fiyatına tabi olmaktadır. Dolayısıyla bu dönemler AB'ye yönelik ihracat için fiyat oluşumunu kısıtlayabilmektedir. AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler dikkate alındığında Türkiye'nin AB tarım politikasına uyum sağlaması gerekmektedir. Bu adaptasyon Türkiye için zor olacaktır. Zira tarım, Türkiye'nin son 40 yılda AB'ye tam üyeliği için en küçük ilerleme kaydettiği sektördür. OTP düzenlemeleri AB düzenlemelerinin yarısından fazlasını içerdiğinden yapılacak hizmetler kapsamlı ve zordur. Ayrıca adaptasyonun zorunlu olduğu hususlar önemli yatırımlar ve yapısal düzenlemeler gerektirmektedir (Işıklı, 2005).

AB'nin yeni üyeler açısından Türkiye'yi etkileyecek en etkili faktör OTP'nin topluluk tercihi ilkesidir. Bu ilkenin tarımsal ihracat açısından bu yeni üyelerin lehine ancak Türkiye'nin tam tersi bir duruma neden olduğu düşünülmektedir. Benzer bir durum, Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi Akdeniz ülkeleri dâhil edildiğinde AB'nin genişlemesi gerçekleştiğinde yaşanmıştır [20]. Bu durum, turuncgillerin yanı sıra yaş meyve sebze ihracatını da etkileyebilir. Buna karşılık, AB'nin yeni üyeleri Türkiye'nin narenciye ihracatını iyi yönde etkileyebilir. Bu ülkelerle serbest ticaret anlaşmalarının AB'ye girmesiyle iptal edilmesi, bu ülkelerdeki koruyucu politikalar ortadan

kaldırılmıştır. Bu da Türkiye'nin bu pazarlara girmesi açısından bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Yeni üyelerin katılımıyla AB nüfusunun artması ve özellikle taze meyve sektöründe artan tüketimi diğer avantajlar olarak görünmektedir. Çünkü 2003 yılında yeni üyelerin toplam meyve ithalatı 887 bin ton olmuştur (AEU, 2005). Bu, yeni üyelerde ekonomik amaçlı üretim olmadığı için artan tüketimin ithalatla karşılanacağı anlamına gelmektedir ki bu da Türkiye'nin narenciye ihracatı için çok önemli olacaktır.

Genel olarak Türkiye'nin narenciye ihracatının tüm dünyada artan üretim ve gelişmelerle artması öngörülmektedir. Portakal, mandalina ve limon ihracatının artan üretimiyle artacağı, greyfurt ihracatının ise azalan üretimiyle azalacağı tahmin edilmektedir (AERI, 2005). Ancak yerel pazarlamanın bunalımı ve greylfurttaki bu düşüş, yeni AB üyelerinin ithalatı sayesinde ortadan kaldırılabilir (Karahocagil ve Tunalıgil, 2004). Sonuç olarak, artan üretim ve ihracat, AB'ye yeni üye ülkelerde ve Balkan ülkelerinde artan tüketim ve en büyük narenciye pazarlarından Rusya ve Ukrayna'da ticaret düzenlemelerinde yaşanan bazı gelişmeler, Türkiye'nin narenciye ihracatını sonraki yıllarda da sürdürecektir gibi görünmektedir.

SONUÇ

Narenciye, dünyadaki en önemli tarım ürünlerinden biridir ve meyve ağaçlarının demir noksanlığından muzdarip olduğu Türkiye'nin Akdeniz bölgesinde yetiştirilen başlıca meyve bitkisidir. Türkiye'nin narenciye yetiştirme alanları, narenciye kuşağının kuzey yarım küresinde yer almaktadır ve ülke çok uygun ekolojik koşullara ve narenciye üretimi potansiyeline sahiptir. Bu çalışma da Türkiye'nin sahip olduğu bu potansiyeli narenciye ihracatı açısından ilgili literatür ve güncel raporlar bağlamında incelemek ve Türk narenciye sektörünün gelişimine katkı sağlayabilecek çıkarımları ortaya koymak hedeflenmiştir.

Türkiye'de narenciye piyasası, Akdeniz meyve sineği sorununa ve sert hava koşullarına rağmen 2018/19 sezonunda oldukça verimli geçmiştir. Bu olumsuz faktörleri azaltmak ve ihracat reddi ile karşılaşmamak için Türk üreticiler ürünlerini normalden daha erken hasat etmeye başlamışlardır. Neredeyse tamamen döviz kurlarına bağlı olan yüksek girdi maliyetleri gibi diğer faktörler de üretimi etkilemiştir. 2018/19 sezonunda gerçekleşen düşüşün temel nedenleri komşu ülkelerdeki ekonomik çalkantılar ve başta Rusya olmak üzere ithalatçı ülkelerin ürünleri reddetmelerine sebep olan Akdeniz meyve sineği sorunudur.

2020/21 sezonunda Türkiye'deki toplam narenciye üretimi, çiçeklenme döneminde Mayıs 2020'deki sıcak hava koşulları nedeniyle azalmıştır. Narenciye için çiftlik kapısı satış fiyatları önemli ölçüde artmazken, yakıt, gübre, işçilik maliyetleri gibi üretim maliyetleri önemli ölçüde artmıştır. Ayrıca, komşu ülkelerle yaşanan lojistik sorun ve Suudi Arabistan'ın Türk ürünlerine uyguladığı yaptırımlar nedeniyle 2020/21 sezonunda beklenen narenciye ihracatının gerçekleştirilemeyeceği öngörülmektedir. Güncel hali ile Türkiye'nin toplam narenciye ihracatında mandalina %34, portakal %25, limon %24 ve greyfurt %17 paya sahiptir. 2019/20 sezonunda Türkiye, coğrafi yakınlık, güçlü lojistik altyapı ve yüksek talep nedeniyle toplam narenciye ihracatının yüzde 28'sini Rusya'ya gerçekleştirmiştir. 2019/20 sezonunda Türkiye'nin AB ülkelerine yaptığı

narenciye ihracatındaki artış ve Covid-19 pandemisi nedeniyle Kuzey Afrika ülkelerinden gelen göçmen işçi sıkıntısı, 2019/20 sezonundaki diğer önemli gelişmelerdendir.

Bu önemli gelişmeler, birtakım politika gelişimlerini de sağlamıştır. T.C. Tarım Bakanlığı tarafından çiftçi kayıt sistemine kayıtlı olan çiftçiler için 150 TL/dekar yakıt desteği, 40 TL/hektar gübre desteği, -40 TL/toprak analizi başına verilmektedir. Standart fidanlar için toprak analizleri yetkili bir laboratuvar tarafından yapılmalıdır (1000 TL/hektar, sertifikalı fidanlar için 4000 TL/hektar). Zararlıların biyolojik mücadelesi için 500/hektar, Akdeniz meyve sineklerine karşı feromonlarla yapılan biyoteknik kontroller için 800 TL/hektar verilmektedir. Öte yandan, bazı üreticiler aşırı sıcak hava koşullarının mahsulleri olumsuz etkilediği Mayıs 2019'da meydana gelen kayıpları telafi etmek için Tarım ve Orman Bakanlığı'ndan sübvansiyon almayı tercih etmiştir. Ayrıca portakal, mandalina, limon ve greyfurt üretimine yönelik TARSİM (Tarım Sigortaları Müdürlüğü) sigorta poliçeleri kapsamına sıcak hava hasarları da dâhil edilecektir.

Yapılan literatür taraması ve uluslararası raporların incelenmesi narenciye sektöründen yararlanabilmek için bazı hususların dikkate alınarak o sektördeki sorunların giderilmesinin gerekli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle problemlerin çözümünde uygulanacak olası yöntemler bu faktörlere göre belirlenmelidir. Bu yöntemler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Özellikle üretim organize edilmelidir.
- Üretimde yeni ekim teknikleri ve teknolojisi uygulanmalıdır.
- Ekonomik değeri açısından önemli olduğu için narenciye sektörü üzerinde uygulanacak organize bir özel politika olmalıdır.
- Mevsimsellik ve diğer faktörler nedeniyle iç ve dış piyasalardaki fiyat dalgalanmalarının durdurulabilmesi için depolama koşullarının geliştirilmesi ve bunun için yatırımların desteklenmesi gerekmektedir.
- İhracata yönelik üretim, mevcut veya hedef pazarların talebine göre yönlendirilmelidir.
- İhracatçı birlikleri, ihracatçıların ihtiyaç duyduğu bilgileri toplayabilmek için etkin pazarlama çalışmaları yapmalıdır.

- İhracat destekleri ihracatçıların ihtiyaçlarına göre düzenlenmelidir. Bu destekler yüksek kalitede ihracata tabi olmalıdır.
- İhracat ve ithalat yapılan ülkelerde yoğunluk ve çeşitliliğe dikkat edilmeli, yoğunluğun olduğu ülkelerin analizi itina ile yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abbas, S. ve Waheed, A. (2017). Trade competitiveness of Pakistan: evidence from the revealed comparative advantage approach. *Competitiveness Review* 27: 462–475.
- Abu Hatab, A. ve Romstad, E. (2014). Competitiveness analysis of Egyptian cotton exports with special focus on the Chinese market. *China Agricultural Economic Review* 6: 248–263.
- AERI, (2005). Citrus Situation and Projections Report, Agricultural Economics Research Institute, Ankara.
- AEU, (2005). Fresh fruit and vegetable export of ten new member states of the EU.
- AEU, (2021). Producers' Organisations in the EU, Antalya Exporters' Union Epublications.
- Allan, W. ve Philip, H. (2005). International Trade in Financial Service. *The Service Industries Journal*, 12, 721–746.
- Ambastha, A. ve Momaya, K. (2004). Competitiveness of Firms: Review of Theory, Frameworks and Models. *Singapore Management Review*, ve 26: 45–61.
- Ambastha, A. ve Momaya, K. (2004). Competitiveness of firms: review of theory, frameworks, and models. *Singapore Management Review* 26: 45.
- Ariyawardana, A. ve Collins, R. (2013). Balancing industry needs against global competitiveness: a challenge for the Australian vegetable industry. *Outlook on Agriculture* 42: 155–161.
- Atış, E., Artukoğlu, M. (2005). Common Market Organisation of fruit and vegetable in the EU and evaluation of Turkey from the standpoint of adaptation, *Adaptation of Turkish Agriculture to the EU Common Agriculture Policy*, AERI Congress Publications.

- Balassa, B. (1965). Trade liberalisation and 'revealed' comparative advantage, *The Manchester School*, Vol. 33 No. 2, 99-123.
- Blench, R.M. (2005). Fruits and arboriculture in the Indo Pacific region. *Bulletin of the Indo-Pacific Prehistory Association*. 24: 31–50.
- Bojnec, S. ve Ferto, I. (2017). The duration of global agri-food export competitiveness, *British Food Journal*, Vol. 119 No. 6, 1378-1393.
- Britz, B.S. (1974). Environmental Provisions for Plants in Seventeenth-Century Northern Europe" *The Journal of the Society of Architectural Historians* 33.2 (May 1974:133–144).
- Capobianco-Uriarte, M.M., Casado-Belmonte, M.P., Marín-Carrillo, G. M. ve Teran-Yopez, E. A. (2019). Bibliometric Analysis of International Competitiveness (1983–2017). *Sustainability*. 11: 1877.
- Chandran, V. G. R. ve Munusamy. (2009). Trade openness and manufacturing growth in Malaysia. *Journal of Policy Modeling*, 31(5), 637–647.
- Cieşlik, A. (2000). *The new theory of foreign trade in the light of empirical research*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cook, P. ve Uchida, Y. (2004). The Effects of Competition on Technological and Trade Competitiveness: A Preliminary Examination, *Centre on Regulation and Competition. Working Paper Series*, 72.
- Costinot, A. ve Donaldson, D. (2012). Ricardo's theory of comparative advantage: old idea, new evidence, *The American Economic Review*, Vol. 102 No. 3, 453-458.
- Curk, F., Ollitrault, F., Garcia-Lor, A., Luro, F., Navarro, L., & Ollitrault, P. (2016). Phylogenetic origin of limes and lemons revealed by cytoplasmic and nuclear markers. *Annals of Botany*, 117, 565 – 583 1 – 19.
- Çimen, B., Yeşiloğlu, T., İncesu, M., & Yılmaz, B. (2016). Effects of nine rootstocks on fruit yield and photosynthesis of "Star Ruby" grapefruit. *Acta Horticulturae*, (1130), 445–450.

- Duarte, A., J. Fernandes, J. Bernardes, ve G. (2016). Citrus as a Component of the Mediterranean Diet. *Journal of Spatial and Organizational Dynamics*. 4: 289–304. Miguel.
- Dussel, E. (2001). An analysis of the competitiveness of clothing items from Central America using CAN and MAGIC programmes and methodology, CEPAL, 1, 10–11.
- Dünya Bankası, (2014). Export competitiveness: indicators and methodologies. Decomposition of export share growth. 2014.
- EC, (2004a). The Common Organization of Fruit and Vegetable Market, Council Regulation (EC) No: 2200/96, Brussels.
- EC, (2004b). Analysis of the Common Market Organisation in Fruit and Vegetable, Commission Staff Working Document, SEC (2004) 1120, Brussels.
- ECB, (2015). Compendium on the diagnostic toolkit for competitiveness. 2015. In: Occasional Paper Series.
- ERS, (2004). Global Trade Patterns in Fruit and Vegetables, United States Department of Agriculture, Economic Research Service, Agriculture and Trade Report, Report Number: WRS-04-06, June, USA.
- Esser, K., Hillebrand, W., Messner, D. (2013). Systemic Competitiveness: New Governance e Patterns for Industrial Development. Abingdon: Routledge.
- FAO, (2021). Food and Agriculture Organization of The United Nations Statistics Division, (<http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>).
- Ferto, I. ve Hubbard, L.J. (2003). Revealed comparative advantage and competitiveness in Hungarian agri-food sectors. *World Economy* 26: 247–259.
- Fetscherin, M., Alon, I. ve Johnson, J. (2010). Assessing the export competitiveness of Chinese industries, *Asian Business and Management*, Vol. 9 No. 3, 401-424.
- Gupta, M. ve Kumar, H. (2017). Revealed comparative advantage: an analysis of exports of Rwanda. *IOSR Journal of Economics and Finance* 08: 69–76.

- Gürpınar, K. ve Sandıkçı, M . (2008). ULUSLARARASI REKABETÇİLİK ANALİZİNDE MICHAEL E. PORTER’IN ELMAS MODELİ YAKLAŞIMI: TÜRKİYE’DEKİ BAZI ENDÜSTRİLERDEKİ UYGULANABİLİRLİĞİNİN VE SONUÇLARININ ARAŞTIRILMASI . Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi,8 (15).
- Haberler, G. (1936) The Theory of International Trade. Edinburgh: William Hodge.
- Helpman, E. ve Krugman, P. R. (1985). Market structure and foreign trade: Increasing returns, imperfect competition, and the international economy, London: MIT Press.
- Huo, D. (2014). Impact of country-level factors on export competitiveness of agriculture industry from emerging markets, Competitiveness Review, Vol. 24 No. 5, 393-413.
- Huo, D. (2014). Impact of country-level factors on export competitiveness of agriculture industry from emerging markets. Competitiveness Review: An International Business Journal Incorporating Journal of Global Competitiveness 24: 393–413.
- Işıklı, E. (2005). How Turkish agriculture complies with the EU agriculture? Adaptation of Turkish Agriculture to the EU Common Agriculture Policy, AERI Congress Publications, Ankara, June 2005, Publication No: 134.
- Jaime de Pablo, V., Miguel, A.G. ve Juan, U. (2012). Revealed comparative advantage and competitiveness in pear. International Journal on Food System Dynamics 3: 01–10.
- Jambor, A. ve Babu, S. (2016). The competitiveness of global agriculture. Competitiveness of Global Agriculture, Springer, Cham, 99-129.
- Jung, U.J., Lee, M.K., Jeong, K.S., Chol, M.S. (2004). The hypoglycemic effects of hesperidin and naringin are partly mediated by hepatic glucose regulating enzymes in C57 BL/KsJ-db/db Mice. Journal of Nutrition 134(10): 2499-2503.

- Karahocagil, P. ve Tunalıgil, R. (2004). The citrus markets in the EU, and the situation of Turkey after the attendance of new states to the EU, The 6th Agricultural Economics Congress, Tokat-Turkey, 16-18 Eylül 2004.
- Koç, D. (2003). Practical Information in Exportation, Fresh Fruit and Vegetable Sector Undersecretariat of the Prime Ministry for Foreign Trade, the Export Promotion Center's Publications, Ankara.
- Lee, J., Choi, Y. ve Breiter, D. (2013). An exploratory study of convention destination competitiveness from the attendees' perspective, *Journal of Hospitality and Tourism Research*, Vol. 40 No. 5, 589-610.
- Levchenko, A.A. ve Zhang, J. (2016). The evolution of comparative advantage: measurement and welfare implications, *Journal of Monetary Economics*, Vol. 78, April, 96-111.
- Li, S., Lo, C.Y., Ho, C.T. (2006). Hydroxylated polymethoxy flavones and methyl flavonoids in sweet orange *Citrus sinensis* flavedo. *Journal of Agricultural and Food Chemistry* 54(12): 4176-4185.
- Lucker, J., Tamer, M.K., Schwab, W., Verstappen, F.W.A., Plas, L.H.W.V. (2002). Monoterpene biosynthesis in lemon (*Citrus limon*). cDNA isolation and functional analysis of four monoterpene synthases. *European Journal of Biochemistry* 269(13): 3160-3171.
- Mai, B.T., & Girard, M. (2014). Citrus (Rutaceae) was present in the western Mediterranean in Antiquity. In Chevalier, A., Marinova, E. and PeñaChocarro, L. (eds.) *Plants and People: Choices and Diversity through Time*. Oxford: Oxbow, 170 – 174.
- Matthew, G., Sophia, D. ve Tomas, R. (2000). The competitiveness of agriculture in Bulgaria and the Czech Republic vis-a`-vis the European Union (CEEC and EU Agricultural Competitiveness). *Comparative Economic Studies* 42: 59.
- Milberg, W. ve Houston, E. (2005). The high road and the low road to international competitiveness: extending the neo-shumpeterian trade model beyond technology. *International Review of Applied Economics*, 19 (2), 139–161.

- Molina, N.A. ve Taiariol, D.R. (2016). International trade of citrus fruits from NEA: competitiveness in the European Union. *Agrotecnia*, 21: 24–29.
- Mutlu, S. ve Yurdakul, O. (2002). The Structure of Citrus Export of Cukurova Region, *Journal of Agricultural Faculty of Cukurova University, Adana*.
- Naseer, M. A. ur R., Ashfaq, M., Hassan, S., Adil, S. A. ve Ariyawardana, A. (2018). Outlook on the global trade competitiveness of Pakistan’s mandarin industry: An application of revealed symmetric comparative advantage framework. *Outlook on Agriculture*,.
- Ohlin, B. (1933). *Interregional and international trade*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Posner, M.V. (1961). International trade and technical change. *Oxford Economic Papers*, 13 (3), 323–341.
- Reis, J. G. and Farole, T. (2012). Trade competitiveness diagnostic toolkit. World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/2248>.
- Sang, B., & Li, J. (2011). Expanding China’s Trade Relations with Major Emerging Market Countries: An Analysis Based on Competitiveness and Complementarity of Trade. *Economics of Finance and Trade*, 10, 69–74.
- Sardy, M. ve Fetscherin, M. (2009). A Double Diamond Comparison of the Automotive Industry of China, India, and South Korea, *Competition Forum* Vol. 7 (1):6-16.
- Sayın, C., Tasçioğlu, Y., Mencat, M. (2004). Common Market Organisation of fresh fruit and vegetable in the EU, and measures Turkey should take toward adaptation, The 6th Agricultural Economics Congress, Tokat-Turkey, 16-18 Eylül 2004.
- Scopus, (2021). Online subscription-based scientific citation indexing, Elsevier.
- Sheetal ve Kumar, R. (2016). An analysis of export specialization and competitiveness of the Indian sugar industry, *Journal of Competitiveness Studies*, Vol. 24 No. 4, 219.
- Srinivasan, T.N. (2004). China and India: economic performance, competition and cooperation: an update. *Journal of Asian Economics*, 15(4), 613–636.

- Turi, A., Goncalves, G. ve Mocan, M. (2014). Challenges and competitiveness indicators for the sustainable development of the supply chain in food industry. *Procedia—Social and Behavioral Sciences* 124: 133–141.
- Vernon, V. (1966). International investment and international trade in the product cycle. *Quarterly Journal of Economics*, LXXX, 190–207.
- Waleed, F.A. (2019). Citrus Varieties in Egypt: An Impression. *International Research Journal of Applied Sciences* 1: 63-66.
- Waseem, A. & Rafia, A. (2019). Citrus: An Ancient Fruits of Promise for Health Benefits, Citrus - Health Benefits and Production Technology, Muhammad Sajid and Amanullah, IntechOpen, DOI: 10.5772/intechopen.79686.
- Web of Science, (2021). Online subscription-based scientific citation indexing, Clavirate Analytics.
- Wu, Y. ve Zhou, Z. (2006). Changing bilateral trade between China and India. *Journal of Asian Economics*, 17(3), 509–518.
- Yercan, M. ve Işıklı, E. (2007). International competitiveness of Turkish agriculture: a case for horticultural products. *Food Economics - Acta Agriculturae Scandinavica*, Section C 4: 181–191.

EKLER

EK-1: Seçili Ülkelerde Üretim, Tedarik ve Dağıtım (1.000 Metrik Ton) - Taze Portakal

	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21 Ocak
Üretim						
Brezilya	14.414	20.890	15.953	15.298	14.508	16.932
Çin	6.900	7,000	7.300	7.200	7.400	7.500
Avrupa Birliği	6.038	6.739	6.270	6.796	6.205	6.556
ABD	5.523	4.616	3.515	4.923	4.733	4.113
Meksika	4.603	4.630	4.737	4.716	2.530	4.010
Mısır	2.930	3.000	3.420	3.600	3.200	3.408
Güney Afrika	1.275	1.363	1.586	1.590	1.650	1.700
Türkiye	1.800	1,850	1.905	1.900	1.780	1.360
Fas	925	1.037	1.021	1.183	806	1.400
Vietnam	637	768	770	770	770	770
Arjantin	800	700	750	800	650	700
Avustralya	506	526	528	515	485	535
Kosta Rika	335	322	315	255	290	285
Guatemala	177	177	180	177	180	180
Irak	73	73	75	71	75	75
Diğer	175	168	166	158	150	145
Toplam	47.111	53.859	48.491	53.992	45.732	49.361
Taze Dom. Tüketim						
Çin	6.446	6.218	7.058	7.059	7.236	7.355
Avrupa Birliği	5.407	5.950	5.834	6.107	5.949	6.421
Brezilya	4.940	4.761	4.982	4.961	4.765	4.749
Meksika	2.929	2.473	2.785	2.466	1.596	1.975
Mısır	1.380	1.380	1.480	1.540	1.490	1.550
ABD	1.346	1.184	1.216	1.259	1.400	1.248
Türkiye	1.366	1,402	1.386	1.539	1.339	1.036
Fas	811	822	826	968	663	900
Vietnam	695	811	832	821	822	820
Rusya	470	425	458	457	426	444
Suudi Arabistan	392	374	380	402	387	395
Arjantin	469	350	320	410	383	390
Bangladeş	158	158	242	175	213	220
Guatemala	211	213	199	211	218	220
Irak	265	257	337	225	200	205
Diğer	1.696	1.567	1.568	1.566	1.524	1.551
Toplam	28.981	28.845	29.903	30.186	28.601	29.179
İşlem için						
Brezilya	9.466	16.116	10.975	14.362	10.459	12.499
ABD	3.684	3.001	2,010	3.378	3.024	2.600
Meksika	1.650	2.100	1.900	2.200	900	2.000
Avrupa Birliği	1.286	1.491	1.454	1.349	1.052	1.435
Çin	600	580	570	520	400	380
Mısır	100	100	100	360	335	350
Güney Afrika	142	123	239	333	282	302
Arjantin	270	273	375	307	194	230
Avustralya	214	214	215	210	205	215
Kosta Rika	230	238	232	216	215	210
Diğer	152	181	179	189	174	184
Toplam	17.794	24.417	17.949	23.424	16.940	19.805

Kaynak: USDA, 2021

EK-1: Seçili Ülkelerde Üretim, Tedarik ve Dağıtım (1.000 Metrik Ton) - Taze Portakal (devamı)

	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21 Ocak
İhracat						
Mısır	1.450	1.520	1.540	1.700	1.375	1.500
Güney Afrika	1.064	1.171	1.279	1.186	1.292	1.320
ABD	657	613	511	479	509	490
Avrupa Birliği	319	293	324	357	290	300
Türkiye	371	397	454	298	293	263
Avustralya	161	191	186	198	190	195
Fas	89	165	145	155	108	150
Hong Kong	107	176	189	167	117	125
Arjantin	65	80	60	85	74	80
Meksika	56	76	72	60	65	65
Çin	74	59	65	55	52	55
Suudi Arabistan	19	15	13	15	13	15
Brezilya	26	33	20	4	8	8
Rusya	3	5	5	5	6	6
Singapur	8	6	5	6	4	5
Diğer	8	10	8	8	6	7
Toplam	4.477	4.810	4.876	4.778	4.402	4,5.84
İthalat						
Avrupa Birliği	974	995	1.042	1.017	1.086	1.000
Rusya	473	430	463	462	432	450
Suudi Arabistan	411	389	393	417	400	410
Çin	220	357	393	434	288	290
Hong Kong	286	315	347	332	270	275
ABD	164	182	222	193	200	225
Bangladeş	154	155	239	172	210	220
Kanada	204	183	190	186	198	200
Birleşik Arap Emirlikler	220	204	181	189	192	190
Irak	192	184	262	154	125	130
Güney Kore	154	143	141	126	116	115
Japonya	100	92	83	85	91	93
Malezya	101	98	92	106	88	90
Ukrayna	76	73	88	95	88	90
İsviçre	71	68	70	70	73	75
Kosta Rika	52	70	69	66	71	70
Vietnam	58	43	62	51	52	50
Türkiye	37	49	33	42	42	44
Singapur	44	42	43	44	42	42
Guatemala	34	36	19	34	38	40
Norveç	38	35	32	33	30	32
Meksika	32	19	20	30	31	30
Brezilya	18	20	24	29	24	24
Avustralya	18	21	14	16	16	15
Mozambik	5	5	6	7	5	5
Diğer	5	5	9	6	3	2
Toplam	4.141	4.213	4.537	4.396	4.211	4.207

Kaynak: USDA, 2021

EK-2: Seçili Ülkelerde Üretim, Tedarik ve Dağıtım (1.000 Metrik Ton) - Portakal Suyu

	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21 Ocak
Üretim						
Brezilya	859	1.447	1.004	1.324	965	1.157
ABD	361	303	187	329	197	250
Meksika	166	210	190	220	90	200
Avrupa Limonu	100	116	89	105	92	88
Güney Afrika	21	19	49	63	49	52
Çin	46	45	44	40	31	31
Avustralya	17	17	17	16	16	17
Diğer	14	18	17	18	16	17
Toplam	1.582	2.174	1.596	2.115	1.545	1.812
Yurtiçi Tüketim						
Avrupa Birliği	826	741	736	703	701	702
ABD	631	581	572	530	552	473
Çin	83	97	110	108	139	90
Kanada	93	86	85	83	83	83
Brezilya	38	38	40	52	63	75
Japonya	78	72	73	70	60	68
Avustralya	31	32	30	32	34	33
Diğer	90	86	79	80	78	83
Toplam	1.871	1.733	1.725	1.658	1.660	1.607
Bitiş Stokları						
ABD	302	268	261	376	297	285
Brezilya	6	185	160	312	134	136
Güney Afrika	11	0	6	36	44	49
Japonya	13	12	23	26	40	38
Avrupa Limonu	15	15	15	15	15	15
Diğer	8	4	7	25	8	8
Toplam	354	485	472	791	539	531
ihracat						
Brezilya	962	1.23	989	1.120	1.080	1.080
Meksika	158	204	182	195	105	195
Avrupa Birliği	52	63	58	60	67	67
Güney Afrika	35	28	39	30	35	40
ABD	66	57	35	30	34	34
Diğer	35	33	37	32	23	25
Toplam	1.308	1.614	1.341	1.466	1	1.441
ithalat						
Avrupa Birliği	778	688	704	658	686	681
ABD	280	301	413	346	210	245
Kanada	97	90	86	83	83	83
Japonya	73	71	84	75	76	68
Çin	40	55	68	70	60	61
Rusya	37	35	31	33	32	33
Avustralya	19	17	19	18	20	18
Diğer	54	47	51	45	39	39
Toplam	1.378	1.305	1.456	1.328	1.207	1.228

Kaynak: USDA, 2021

EK-3: Seçili Ülkelerde Üretim, Tedarik ve Dağıtım (1.000 Metrik Ton) - Taze Mandalina

	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21Ocak
Üretim						
Çin	20.200	20,600	21.200	22.000	23,000	23.120
Avrupa Birliği	3.086	3,421	2.913	3.225	2.834	3.117
Türkiye	1.040	1,300	1.550	1.650	1.400	1.750
Fas	1.065	1,278	1.185	1.375	926	1.205
Japonya	933	1,070	968	994	960	973
ABD	861	933	729	1.004	842	882
Güney Kore	635	600	577	608	631	660
Güney Afrika	226	261	356	375	486	515
Arjantin	350	320	350	430	310	360
Avustralya	154	160	157	175	160	175
Diğer	342	400	310	349	329	307
Toplam	28.892	30,343	30.295	32.185	31.676	33.064
Taze Dom. Tüketim						
Çin	18.910	19,413	20.056	20,735	21.767	21.860
Avrupa Birliği	2.988	3,265	2.953	3.191	2.990	3.097
ABD	769	862	876	956	990	1.012
Japonya	860	989	906	948	900	923
Rusya	724	841	836	903	820	860
Türkiye	487	614	836	969	602	788
Fas	596	761	646	752	529	705
Diğer	1.823	1,789	1.749	1.955	1.924	2,015
Toplam	27.157	28.534	28.860	30.409	30.522	31.260
İşlem için						
Çin	660	650	640	620	620	610
Avrupa Birliği	271	372	226	271	230	255
ABD	288	309	171	317	198	230
Arjantin	110	110	116	113	77	105
Güney Kore	85	56	72	63	77	90
Japonya	87	98	79	64	80	68
Güney Afrika	11	24	75	59	77	68
Diğer	44	59	36	46	44	34
Toplam	1.556	1,678	1.415	1,553	1.403	1.460
İhracat						
Türkiye	575	710	739	712	827	991
Çin	658	587	556	706	657	700
Fas	469	517	539	623	397	500
Güney Afrika	190	210	261	296	385	420
Avrupa Birliği	250	236	217	246	172	245
İsrail	87	120	88	102	98	90
Avustralya	50	70	62	87	62	80
Diğer	92	81	73	85	82	79
Toplam	2.371	2.531	2.535	2.857	2.680	3.105
İthalat						
Rusya	724	841	836	903	820	860
Avrupa Birliği	423	452	483	483	5513	480
Amerika Birleşik Devletleri	232	274	353	314	391	400
Vietnam	116	118	143	160	202	210
Ukrayna	139	138	154	171	185	190
Kanada	146	154	154	157	159	170
Filipinler	68	68	87	141	112	115
Tayland	141	123	73	85	71	90
Endonezya	60	69	60	73	69	70
Malezya	69	64	67	69	58	70
Diğer	74	99	105	118	102	106
toplam	2,192	2,4	2,515	2,634	2,727	2,761

Kaynak: USDA, 2021

EK-4: Seçili Ülkelerde Üretim, Tedarik ve Dağıtım (1.000 Metrik Ton) - Taze Greyfurt

	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21 Ocak
Üretim						
Çin	4.350	4.600	4.800	4.900	4.930	4.950
ABD	728	633	462	548	485	512
Meksika	438	442	418	473	460	495
Güney Afrika	315	354	403	372	358	360
Türkiye	250	253	260	250	270	290
İsrail	163	149	144	139	143	130
Avrupa Birliği	107	106	107	108	95	96
Diğer	25	25	26	26	26	26
Toplam	6.376	6.562	6.620	6.816	6.767	6.659
Taze Dom. Tüketim						
Çin	4.224	4.460	4.670	4.713	4.797	4.608
Avrupa Birliği	438	398	447	395	404	415
Meksika	331	335	311	361	343	381
ABD	287	282	231	214	229	234
Rusya	117	106	134	158	121	125
Türkiye	62	131	71	112	87	91
Japonya	105	108	96	89	85	89
Ukrayna	18	15	27	29	39	42
Kanada	39	37	35	35	37	37
Güney Afrika	5	6	7	8	8	9
Diğer	22	20	20	21	20	21
Toplam	5.648	5.898	6.049	6.135	6.170	6.252
İşlem için						
ABD	333	268	191	292	215	235
Meksika	87	88	90	94	95	94
Güney Afrika	111	118	111	107	95	92
İsrail	92	80	68	77	78	60
Avrupa Birliği	20	19	17	21	14	14
Diğer	1	1	2	2	3	3
Toplam	644	574	479	593	500	498
İhracat						
Güney Afrika	203	231	288	258	256	260
Çin	159	180	208	248	209	220
Türkiye	190	125	189	138	184	200
İsrail	61	61	68	54	59	63
ABD	124	108	58	57	56	56
Hong Kong	11	15	32	21	24	24
Meksika	22	20	18	20	23	21
Diğer	15	15	17	16	17	17
Toplam	785	755	878	812	828	861
İthalat						
Avrupa Birliği	365	326	374	324	340	350
Rusya	117	106	134	158	121	125
Çin	33	40	76	61	76	78
Japonya	82	84	71	64	61	65
Ukrayna	18	15	27	29	34	42
Kanada	39	37	35	35	37	37
Hong Kong	16	20	37	27	31	31
ABD	16	25	19	15	15	13
İsviçre	7	7	7	7	7	7
Türkiye	2	3	1	1	2	2
Diğer	6	2	4	3	2	2
Toplam	701	665	786	724	731	752

Kaynak: USDA, 2021

EK-5: Seçili Ülkelerde Üretim, Tedarik ve Dağıtım (1.000 Metrik Ton) - Taze Limon

	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21 Ocak
Üretim						
Meksika	2.416	2.513	2.311	2.686	2.717	2.870
Avrupa Birliği	1.333	1.535	1.472	1.683	1.480	1.640
Arjantin	1.350	1.450	1.770	1.780	1.471	1.030
Türkiye	670	850	1.006	1.100	950	1.000
ABD	820	800	806	909	998	940
Güney Afrika	308	430	446	492	657	670
İsrail	60	67	65	68	75	70
Diğer	93	99	91	92	99	94
Toplam	7.050	7.744	7.961	8.810	8.447	8.314
Taze Dom. Tüketim						
Avrupa Birliği	1.582	1.692	1.786	1.871	1.746	1.818
Meksika	1.383	1.397	1.190	1.542	1.412	1.671
ABD	1.135	1.222	1.222	1.361	1.418	1.515
Türkiye	200	319	417	476	520	513
Rusya	184	210	216	229	221	236
Suudi Arabistan	102	123	125	124	126	128
Arjantin	70	90	151	170	150	110
Kanada	102	95	98	103	109	110
Birleşik Arap Emirlikleri	97	93	84	105	85	85
İsrail	55	60	60	60	66	64
Diğer	177	193	194	202	194	200
Toplam	5.087	5.494	5.543	6.243	6.047	6.450
İşlem için						
Arjantin	1.004	1.122	1.348	1.377	1.066	731
Meksika	374	388	396	397	507	350
Avrupa Birliği	243	284	232	278	232	290
ABD	190	164	189	240	308	255
Güney Afrika	56	115	113	122	178	145
Türkiye	40	40	50	50	50	50
Japonya	29	31	31	32	40	37
Diğer	2	4	4	6	9	5
Toplam	1.938	2.148	2.363	2.502	2.390	1.863
İhracat						
Meksika	662	731	729	751	801	852
Güney Afrika	237	299	315	350	455	500
Türkiye	434	495	536	576	382	439
Arjantin	279	241	272	234	255	190
Avrupa Birliği	69	79	65	82	81	82
ABD	110	112	97	96	90	80
Fas	9	13	9	15	17	18
Diğer	22	26	17	14	11	12
Toplam	1.822	1.996	2,04	2,118	2,092	2,173
İthalat						
ABD	615	698	702	788	818	910
Avrupa Birliği	561	520	611	548	579	550
Rusya	186	213	219	232	225	240
Suudi Arabistan	102	123	125	124	126	128
Kanada	102	95	98	103	109	110
Birleşik Arap Emirlikleri	91	87	79	100	80	80
Ukrayna	41	47	50	55	59	62
Japonya	51	53	53	59	48	52
Hong Kong	37	47	39	36	31	32
Meksika	3	3	4	4	3	3
Diğer	8	8	5	4	4	5
Toplam	1,797	1,894	1,985	2,053	2,082	2,172

Kaynak: USDA, 2021

